

En balkansk hybrid:

**En undersøkelse av utviklingen i individualisme- og
kollektivismedeologiene i Kroatia, i tidsperioden 1991-2010**

Ženja Krilić

**Masteravhandling i Psykologi
Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo
2012**

Forord

Denne masteravhandlingen har til tider vært utfordrende og krevd mye arbeid, noe som har gjort at prosessen har blitt forlenget med to hele måneder. Dette skyldes blant annet arbeid med datainnsamling i Kroatia, noe som er forklart nærmere i metodekapittelet. Det som ikke blir beskrevet i metodekapittelet er at jeg opprinnelig hadde planer om å undersøke et annet land, Bosnia & Hercegovina. Men etter omfattende undersøkelser og mye arbeid viste det seg at det ikke var teknisk mulig. Men da hadde verdifull tid gått tapt.

Noe annet som jeg vil bemerke er at mitt morsmål, som er bosnisk (tidligere serbokroatisk), til tider har bidratt til at teksten kunne leses som en labyrint med mange muligheter. Dette kunne kanskje være interessant i skjønnlitterære tekster, men i en akademisk tekst på masternivå har dette måttet vike for en så klar, strukturert og ren norsk, som mulig.

Gjennom det krevende arbeidet med masteroppgaven er det flere personer som har bidratt til å gjøre prosessen interessant, givende og lærerik og jeg vil i denne anledning takke dem.

En stor takk til mine veiledere og de ansvarlige for Oslo Ideologiprojekt; Rolv Mikkel Blakar og Hilde Eileen Nafstad for hjelpen jeg har fått til redigering av teksten. Jeg er takknemlig for at jeg har fått være en del av prosjektet som de organiserer og for deres tro på meg. Jeg har aldri følt at jeg har arbeidet alene. Den faglige oppfølgingen, som de har gitt meg, har vært motiverende, interessant og hele tiden preget av kvalitet. De har vært inspirerende, med idealistiske visjoner og praktisk vilje.

Takk også til kollega Erlend Sand Bruer for det praktiske arbeidet med å generere statistikk basert på datamaterialet fra Kroatia.

Psykologisk Institutt (PSI), UIO har vært behjelpelig, fremstått som strukturert og med fokus på kvalitet. Takk til de ansatte ved administrasjonen på PSI.

Ljiljana Šarić, lingvist med fagbakgrunn i BKS-språk (bosnisk/kroatisk/serbisk) og spesialisering i kroatisk, og professor i Sentral-Europa og Balkan-studier ved Det Humanistiske Fakultet, UIO, har vært en mentor i forhold til oversettelsen av søkeord fra norsk til kroatisk. Hun fortjener en stor takk for sitt bidrag.

Takk til personalet hos HINA, spesielt til Ines Bolanća og Andrea Kosec, som var behjelpelige og løsningsorienterte.

Takk også til mine kjæreste, som har stått løpet ut med meg; Majedin, Diana, Midhat, Igor, Aida, og selvfølgelig hele den fantastiske gjengen med venner som jeg har rundt meg og som har kommet med interessante innspill og motivasjon.

Oslo, juli, 2012.

Ženja Krilić

Sammendrag

Denne masteravhandlingen søker empirisk å kartlegge samfunnsideologiske endringer over tid i den offentlige mediediskursen i Kroatia i de to tiårene 1991-2010. Endringer i forekomsten av utvalgte søkeord som reflekterer henholdsvis samfunnsideologiene individualisme og kollektivismen blir systematisk kartlagt. Målet er å se om de dominerende globaliseringsprosessene som vektlegger neoliberale markedsverdier og individualisme på bekostning av fellesskapet, endrer balansen mellom individualisme og kollektivismen i Kroatia; et samfunn som inntil ganske nylig la kollektivistiske verdier til grunn. Utviklingen av individualisme og kollektivismen i Kroatia presenteres og diskuteres delvis med referanse til den utviklingen som har skjedd i Norge.

Resultatene av undersøkelsen viser at utviklingen av individualisme og kollektivismen i Kroatia har vært både sprikende og motstridende i den tidsperioden som studeres. Dette er ikke overraskende i et nyetablert samfunn som i løpet av kort tid har endret seg fra å være del av det kommunistiske Jugoslavia til å være på vei mot EU-medlemskap. I motsetning til i Norge, der vi finner en jevn økning i individualismeord og en jevn nedgang i bruk av fellesskapsord, er utviklingen i Jugoslavia preget av stadige skiftninger. Effekten av globaliseringsprosessene er imidlertid tydelig ved at bruken av individualismeord øker gjennom perioden. Et meget klart, men spesielt utviklingsmønster som vi fant i Kroatia, er en markert økning i bruken av de fleste søkeordene, både individualisme- og fellesskapsord, rundt tusenårsskiftet (2000-2002). På denne tiden foregikk det politiske endringer i landet som kan ha trigget omfattende debatter når det gjelder nettopp de grunnleggende verdiene individualisme og fellesskap som våre søkeord reflekterer.

Undersøkelsen er en integrert del av Oslo Ideologiprojekt ved Universitetet i Oslo, under ledelse av Hilde E. Nafstad og Rolv M. Blakar, og metoden er en tilpasning til kroatisk mediearkiv av den metoden som brukes i dette paraplyprosjektet.

Innholdsfortegnelse

Innledning	7
Teori	10
Kultur og kulturelle symboler som bærere av ideologi	10
Ideologi	11
Hvordan objektiverte verdenssyn blir individets verdenssyn	13
Språk, medier og ideologier.....	14
Globalisering og neoliberale, markedsøkonomiske verdier	16
Homogeniserende og heterogeniserende globalisering.....	16
Neoliberale, markedsøkonomiske verdier og det kapitalistiske systemet.....	17
Individualisme og fellesskap som kulturelle mønstre og pankulturelle trekk	19
Horisontale og vertikale dimensjoner	20
Forholdet mellom kulturelle mønstre og individuelle egenskaper	22
Vertikal individualisme (VI) og psykologiske karakteristika	22
Horisontal individualisme (HI) og psykologiske karakteristika	22
Vertikal kollektivism (VK) og psykologiske karakteristika	23
Horisontal kollektivism (HK) og psykologiske karakteristika.....	23
Dagens globalisering og kulturelle mønstre	24
Metode	26
Kroatia (del av tidligere Jugoslavia).....	26
Medier i den tidligere Sosialistiske føderale republikken Jugoslavia (SFRJ) og Kroatia i dag.....	28
Norge	31
Analysemetodene slik de brukes i Norge	32
Feilkilder ved bruk av aviser	34
Tilpasning av metoden for bruk i Kroatia	35
Om å oversette søkeord.....	36
Presentasjon og diskusjon av resultater	41
Individualisme og kollektivism i Kroatia: 1991-2010.....	41
Individualisme og kollektivism i Norge	51
Kritiske vurderinger av metoden og analysene.	54
Avsluttende kommentarer.....	55
Referanser	57
Websider	63
Vedlegg.....	64

Innledning

Mennesket er ikke en isolert øy, men lever i samfunn med sine sosiale systemer og påvirkes av de sett av verdier eller ideologier som vektlegges i det samfunnet som de lever i og som de selv er med på å forme (Bronfenbrenner, 1979). Ideologi dreier seg om verdi- og meningssystemer i samfunnet og denne undersøkelsen er opptatt av dette temaet. Individualisme og kollektivismen er to ideologier som jeg mener ethvert samfunn på en eller annen måte forholder seg til. Disse to ideologiene dreier seg om forholdet mellom individet og fellesskapet og samfunn har hele tiden diskurser om dette forholdet mellom individ, gruppe og samfunn. Ideologier avspeiles blant annet i et samfunns språk. Språket er et kulturelt verktøy gjennom hvilket individer oppfatter og uttrykker ideologier, både om hvordan verden er, men også om hvordan verden bør være. Språket er følgelig ikke en nøytral gjengivelse av verden der ute. Språket formidler forståelser og verdier og fører dermed til at vi også forholder oss til verdiene og meningssystemene i et samfunn (Barker, 2008; Berger & Luckmann, 1966; Blakar, 1973/2006 og Delaney, 2004). Slik påvirkes vi og den verden vi lever i av verdiene og ideologiene som formidles gjennom språket. Til og med i det enkelte ord formidles verdier og ideologier (Blakar (1973/2006)). Jeg studerer hvordan ideologiene avspeiles i massemedia, i avisspråket. For språket i massemediene reflekterer og formidler ideologier i et samfunn.

Antropologen Horace Miner skrev med bevisst bruk av enkeltord i 1956 en satirisk artikkel om den kroppsfikserte Naciremakulturen, om denne kulturens kroppslige ritualer og meninger knyttet til alle de kroppslige ritualene. Han viste hvordan språket, faktisk det enkelte ord, formidler samfunnets ideologier og meningssystemer. Nacirema kan leses som American baklengs og Miner (1956) beskriver, ved å bruke ord bevisst, den amerikanske kulturen. Men før leseren forstår at American er skrevet baklengs oppfatter leseren først Nacirema som et ukjent og eksotisk samfunn. Miner (1956) bruker så vanlige ord i det engelske språket, men skriver dem baklengs. *Latipso* er for eksempel *hospital* skrevet baklengs. Så bruker også Miner (1956) ord som har vært vanlige å bruke i antropologiske beskrivelser av andre kulturer: for eksempel *holy-mouth-men*. Dette lar han være ordet for *tannlege* i Naciremakulturen. En tannbørste beskrives som en *pinne med en liten bunt grisehår* og *magisk pudder* er ordet for *tannkrem* i denne kulturen. Miner (1956) viser følgelig ved å bruke ord hvordan ordet er avgjørende for hvordan vi oppfatter, griper og opplever verden. I Miners (1956) artikkel ser vi tydelig hvordan ord og formuleringer gir meningssammenhenger som

for utenforstående, ”siviliserte” kulturer virker meningsløse og sære. Miner (1956) gir slik, ved hjelp av bevisst ordbruk, et satirisk, antropologisk skråblikk på den Amerikanske kulturen med sin sterke kroppsfixering og vekt på helse. På samme tid er artikkelen også en kritisk-retorisk demonstrasjon av hvordan samfunnsvitenskapelige fag studerer ”andre” og måten de ”andre” blir presentert på. Det som gir særlig dybde til forståelsen av Naciremakulturens kroppsdyrking og kroppslige ritualer, er hvordan disse meningssammenhengene kan knyttes til overordnede, dominerende samfunnsideologier eller verdenssyn i Naciremasamfunnet. For som Miner (1956, s.503) sier om Naciremakulturen:

”Nacirema culture is characterized by a highly developed market economy which has evolved in a rich natural habitat. While much of the people's time is devoted to economic pursuits, a large part of the fruits of these labors and a considerable portion of the day are spent in ritual activity.”

Naciremakulturen prioriterer derfor materielle og økonomiske mål. Den rituelle aktiviteten dreier seg imidlertid særlig om kroppen. Som Miner (1956) beskriver denne rituelle aktiviteten i dette ”baklengs” Amerika:

“The focus of this activity is the human body, the appearance and health of which loom as a dominant concern in the ethos of the people. While such a concern is certainly not unusual, its ceremonial aspects and associated philosophy are unique. The fundamental belief underlying the whole system appears to be that the human body is ugly and that its natural tendency is to debility and disease” (s.503).

Som det går frem er denne kulturen først og fremst opptatt av å hindre at kroppen blir syk og dermed kan forfalle. Miner (1956) synliggjør med denne satiriske beskrivelsen og analysen av Naciremakulturen hvordan meningssammenhenger i kulturen på et overordnet nivå er knyttet sammen med et kollektivt sett av verdier, som formidles av de kulturelle symbolene, som språket.

Den foreliggende undersøkelsen er som presentert opptatt av dette temaet om språk og ideologier, av hvordan språket avspeiler og formidler individualisme- og kollektivismideologier, ikke i Amerika, men i Kroatia. Samtidig er det klart at Amerika, eller Naciremakulturen for å bruke Miners (1956) satiriske baklengsord, i stor grad har utformet dagens dominerende globaliseringsideologi

Gjennom dagens sterke globalisering med en konstant og fri flyt av verdier og ideologier gjennom massemedier, blir de fleste samfunn i dag med i en symbolsk arena der ulike verdier og verdenssyn formidles og er tilgjengelige (Nafstad og Blakar, 2009a). Samtidig er noen verdenssyn gjerne mer dominerende. Innenfor dagens dominerende globaliseringsideologi, er det en sterk prioritering av individualistiske verdier (Harvey, 2005; Nafstad et al., 2009a; Nafstad og Blakar, 2009b, 2009c; Stiglitz, 2002). Og denne dagens sterke globaliseringsideologi, med vekt på individualisme og marked, påvirker prioritering av meningssystemer i mange land. Jeg er i denne oppgaven opptatt av å studere verdi- eller ideologitviklingen i Kroatia. Mer presist er jeg opptatt av hvordan individualisme- og fellesskapsideologiene har utviklet seg i Kroatia gjennom de siste tjue årene, også som en konsekvens av dagens globaliseringsprosesser. For dagens Kroatia, tidligere et kommunistisk samfunn, har løsrevet seg fra det gamle Jugoslavia og landet vender seg nå mot Vest-Europa og EU-medlemskap, det vil si mot sterke individualismeverdier og markedsøkonomi. Speiler og fanger språket i den offentlige mediediskursen i Kroatia denne overgangen og eventuelle utviklingen mot en mer individualistisk ideologi? Det er dette temaet jeg er opptatt av. Men jeg vil også kort sammenligne mediediskursen i Kroatia med mediediskursen i Norge. For land og kulturer, med sine politiske, økonomiske og historiske bakgrunner vil sannsynligvis påvirkes forskjellig av dagens neoliberalistiske globaliseringsideologi. Samtidig kan sammenligningen tydeliggjøre utviklingen av ideologier i et bestemt land, i denne undersøkelsen Kroatia.

Teori

Kultur og kulturelle symboler som bærere av ideologi

Som Bronfenbrenner (1979), men også dagens community psykologer Nelson & Prilleltensky (2010) påpeker, er kultur og ideologikontekst viktig og nødvendig for psykologi å studere og kjenne til. Hovedfokuset mitt er som presisert Kroatia; et land som befinner seg i Vest-Balkan (Sørøst-Europa). Men jeg vil også sammenligne utviklingen i Kroatia med den i Norge, et vesteuropeisk land. Vi kan hevde at de to landene tilhører til dels forskjellige kulturer med sine ideologier, og ved å sammenligne dem kan en forstå Kroatia bedre. Hva er så en kultur? Kultur har vært definert på mange måter i samfunnsfag og psykologi. Hall (1996, s. 439) definerer kultur som:

”...the actual grounded terrain of practices, representations, languages and customs of any specific society. (...) also(...)the contradictory forms of common sense which have taken root in and helped to shape popular life” .

Ut fra en slik definisjon innebærer kulturbegrepet de ulike måtene vi gir mening til verden på. Vygotsky (1934/2001) kalte disse måtene for *kulturelle symboler* og *verktøy*.

Kulturelle symboler er knyttet til ideologiske verdier, de formidler umiddelbar mening til hverdagslige forløp i samfunnet. Disse verdiene blir ofte tatt for gitt av samfunnets medlemmer fordi symbolene er implementert i hverdagslivet på en slik måte at en ikke uten videre reflekterer dypere over dem (Rogoff, 2003). Det at symbolene er en slik del av hverdagslivet gjør at både symbolene og verdiene blir en del av det som Hall (1996) kaller samfunnets *common sense*. Den viktigste forskjellen mellom ideologi og kultur, som samfunns- og psykologiske fenomener, ligger i deres ulike natur hva gjelder verdier og praksis. Ideologier er verdibaserte systemer som gjennomsyrrer samfunnet på alle nivåer og dreier seg om oppfatninger fra økonomi til miljø og moral. Kultur derimot er knyttet til ideologi ved at kultur er selve manifestasjonen av ideologier. Det er gjennom mediespråk som kulturelt symbol og verktøy, jeg nå skal studere ideologitvillingen i Kroatia. Men jeg vil også, som presisert, kort sammenligne utviklingen i Kroatia med den i Norge.

Ideologi

Som det nå har gått frem, er ideologibegrepet hovedbegrepet mitt i denne undersøkelsen. Begrepet *ideologi* ble først brukt av Destutt de Tracy, i opplysningstiden, i 1796 (Egidius, 1994/2000). De Tracy var kritisk opptatt av adelens stilling i samfunnet. Han ønsket å påvise hvordan adelens rett til å styre ikke hvilte på naturlig gitte sannheter, men på adelens egne ideer om hvordan et samfunn skulle være. Den franske hærføreren og statsmannen Napoleon (1769-1821) var også opptatt av ideologi. Ideologi var for Napoleon (1769-1821) de ideer som hans intellektuelle fiender hadde. Disse ideene, mente han, var fiktive og ikke basert på virkeligheten (Prilleltensky, 1994). Vi ser her at både de Tracy og Napoleon brukte ideologibegrepet for å vise at det som ble presentert som naturlig og virkelig, av henholdsvis adelen og fienden, ikke var virkeligheten. Det var ideer om virkeligheten som passet spesielle sosiale grupper i samfunnet.

Karl Marx (1818-1883) var også opptatt av å vise hvordan det er grupper med makt som former ideologiene. Sosiale grupper med makt skaper, innfører og monopoliserer visse *verdessyn* for å fremme og ivareta sine interesser i samfunnet. Marx' og Engels' (1932/1976) ideologibegrep dreier seg derfor videre om hvordan dominerende ideologier fungerer som et slør som hindrer de marginale gruppene i samfunnet fra å forstå at de er undertrykt og marginalisert av de som har makt. Marx' og Engels' (1932/1976) bidrag til ideologidebatten er da først og fremst forståelsen av ideologi som noe som forvrenger oppfatningen av virkeligheten og bidrar til å opprettholde *status quo* i et samfunn. Det blir da slik i et samfunn at det er den herskende klassen som har makt til å definere hva som er de riktige tankene om den sosiale og økonomiske verden. Som Marx og Engels (i *Den tyske ideologi*) analyserer forholdet mellom ideologier og samfunnets åndelige tenkning:

” Den herskende klassens tanker er i hver epoke de herskende tankene. Det betyr at den klassen som utgjør den herskende *materielle* makt i samfunnet, også er den herskende *åndelige* makt. Den klassen som bestemmer over midlene for den materielle produksjonen, disponerer dermed samtidig midlene for den åndelige produksjon. Slik hersker den stort sett også over tankene til dem som ikke har adgang til midlene for åndelig produksjon. De herskende tankene er ikke noe annet enn et ideelt uttrykk for de herskende materielle forholdene, altså de forholdene som gjør en klasse til den herskende klassen, altså tankene under dens herredømme” (Marx og Engels i norsk oversettelse. Birkeland, 1992/2006, s. 62).

Mange av dagens forskere bruker ideologibegrepet mer deskriptivt, som et begrep for å fange opp de dominerende tanke- og meningssystemer som et samfunn forstår verden gjennom (Adorno, 1967; Billig, 1991; Prilleltensky, 1994; Nafstad og Blakar, 2012), uten å knytte begrepet direkte og systematisk opp til maktforholdene i samfunnet. Ideologibegrepet brukes da for å forklare det som vi kan beskrive som de tatt for gitt sannheter i samfunnet om verden, både den sosiale og materielle. Billig (1997) er i dag en av de mest sentrale forskerne som beskriver ideologier slik, som de nettverk eller systemer av mening som vi mer eller mindre reflektert bruker og drar nytte av for å forstå og forklare våre omgivelser. Dette kan, sier Billig (1997), defineres som samfunnets *common sense*. Psykologi bør, langt mer enn den gjør, presiserer Billig (1997), være opptatt av å beskrive disse meningssystemene. For folk flest er gjerne ikke bevisst og klar over disse systemene. Men disse systemene gir mening til våre rutiner, hverdagslige handlinger, alt fra tannpuss til konsumatferd og hvordan vi forholder oss til det sosiale liv (jfr. Nacirema eksempelet til Miner (1956)). Når noen meningssystemer tas for gitt og ikke blir stilt spørsmål ved, blir de hegemoniske. Eagleton (1991) er en av dem som også har vært opptatt av ideologi som nettopp de typiske måter individer tenker og handler på i samfunnet; de blir så naturlige og det stilles ikke spørsmålstegn ved dem. Dermed får de i praksis stor definisjonsmakt.

Wilson (1992) tar også opp det normative aspektet ved ideologibegrepet; hvordan ideologier er strukturer av forestillinger, både om hvordan verden og menneskenaturen *er* og hvordan disse *burde være*. Ideologier har følgelig både deskriptive og normative funksjoner i samfunnet. Ideologier får derfor oppsummerende stor innvirkning på de fleste av samfunnets medlemmer og er viktige for psykologi å studere.

Som det nå har gått fram, er hegemonidimensjonen en dimensjon ved ideologi. Nafstad og Blakar (2012, s. 286) bruker Fairclough (1992) sin hegemonibeskrivelse og slår fast: "Hegemony involves the incorporation of subordinate groups into the dominant ideology, often facilitated by construction of alliances, and thus winning approval of these groups". Kulturpsykologen Berry (1997) er med sin akkulturasjonsanalyse nettopp opptatt av å fange opp et samfunns ulike ideologier som styrende mot dominans eller hegemoni, om hvordan kulturen, verden og menneskenaturen egentlig er og bør forstås. For akkulturasjon dreier seg om hvordan minoritetsgrupper må tilpasse sine ideer eller syn på verden til de dominerende ideologiene i samfunnet, ellers vil ikke minoritetene fremstå som kompetente og likeverdige medlemmer av samfunnet. Minoritetsgrupper må følgelig lære seg å ta i bruk den dominerende ideologis kulturelle verktøy og meningssammenhenger for å kunne bli en del av

det fungerende samfunnet. Men, samtidig vil de dominerende samfunnsideologier, særlig demokratisk ideologi, stadig justere seg og ta opp i seg minoritetenes verdenssyn og tilstedeværelse. På denne måten åpnes det opp for endringer i sterke hegemoniske og dominerende ideologier i et samfunn. Jeg er i denne undersøkelsen opptatt av dominansaspektet ved ideologier, av dagens globale neoliberalistiske ideologidominans på et samfunn som Kroatia, som i en lang periode har hatt en tradisjonelt kollektivistisk verdiforankring. I Kroatia kan to sterke og hegemoniske ideologier derfor stå opp mot hverandre.

Hvordan objektiverte verdenssyn blir individets verdenssyn

Som vist er ideologi et konseptuelt verktøy som er nyttig for å beskrive den sosiale konteksten som individet er en del av og handler innenfor og som individet utvikler sin subjektivitet innenfor (Nafstad og Blakar, 2012). Berger og Luckmann (1966) bruker tre begreper for å beskrive hvordan subjektivitet utvikles. Det skjer gjennom *eksternalisering*, *objektivering* og *internalisering*. Begrepene refererer til den prosessen der vi uttrykker vår subjektivitet og gjør det til en del av den objektive virkelighet i samfunnet, og prosessen der vi inkorporerer den objektive virkelighet til å bli en del av vår subjektivitet. For Berger og Luckmann (1966) er det den objektiverte virkeligheten som gjør at vi kan forstå hverandre og ha felles utgangspunkt, selv om våre subjektive oppfatninger kan være unike. Når våre subjektive oppfatninger eksternaliseres inn i den objektive virkelighet, blir de imidlertid knyttet sammen med felles kulturelle symboler og verktøy. Dette gjør våre oppfatninger forståelige og gjenkjennelige for andre i kulturen. Den dominerende ideologi med sine meningssammenhenger og kulturelle symboler er da til enhver tid den objektive virkelighet. Denne oppstår og endres i takt med forhold i samfunnet og med stadig nye meningsprodusenter, og formes og holdes oppe gjennom samfunnets institusjoner. Det er gjennom slike meningsproduserende institusjoner at også individers subjektive virkeligheter og mot-ideologier kan eksternaliseres. I de tilfellene mot-ideologiene er sterke nok til å kunne tilby og forklare meningssammenhenger som kan erstatte allerede objektiverte ideologiske meningssammenhenger og som andre kan internalisere i sin virkelighetsoppfatning, har de utgangspunkt for å bli objektiverte ideologier i kulturen og samfunnet.

Berger og Luckmann (1966) oppfatter språket som helt sentralt i hele denne sosialisering- og internaliseringsprosessen. Som de formulerte det: "Samfunnet, identiteten

og *virkeligheten* utkrystalliseres subjektivt i (...) internaliseringsprosessen. Denne utkrystalliseringen finner sted samtidig med at språket internaliseres” (s. 139). For Berger og Luckmann (1966) utgjør da språket ”både det viktigste innholdet og det viktigste instrumentet i sosialiseringen”(s. 139). Ut fra en slik oppfatning av språket, blir det hensiktsmessig å studere språket i et samfunn. For språket gir en beskrivelse av de verdier individer i et samfunn er omgitt av og forholder seg til. Det er gjennom språket, som en refleksjon av samfunnet, at dominerende ideologier eller verdenssyn kommer til syne. Gjennom språket oppfatter vi meningssystemer og meningssammenhenger og lærer om måter å forholde oss til verden på.

Språk, medier og ideologier

Mange oppfatter språket som en passiv refleksjon av virkeligheten slik verden nå engang er (Blakar, 1973/2006; Delaney, 2004). Denne oppfatningen om språk kalles ”Adamsk”, etter den bibelske figuren, Adam, som gikk rundt og navnga hver ting (Delaney, 2004). Delaney (2004) derimot, sier at vår persepsjon av virkeligheten ikke er direkte. Vår virkelighet skapes gjennom språket. Delaney (2004) oppfatter derfor språk som unike konseptuelle systemer som former våre tankemønstre og som har innvirkning på kulturen som vi så selv igjen er med på å forme. Delaneys (2004) ståsted har mye til felles med det dialektiske utgangspunktet som oppfordrer til å betrakte mennesker som aktører i dette dialektiske forholdet. Mennesket er en aktør som både formes av språket og som igjen former språket og kulturen. Delaney (2004) påpeker videre at det er gjennom språket vi best kan gripe de ulike virkelighetsoppfatningene i et samfunn. Barker (2008) sitt syn på språket som et verdiladet kulturelt symbol som formidler bestemte verdenssyn fanger opp dette samme ståstedet. Som Barker (2008, s. 48) uttrykker det: ”...we need to consider, from an inevitably value-laden position, it’s `ideological` construction and potential consequences”.

Innenfor et marxistisk perspektiv knyttes språket, som drøftet, sammen med maktstrukturene i samfunnet. Ved å diskutere meningsproduksjon i forhold til samfunns maktstrukturer er det mulig avdekke hvem aktørene er, både som sendere og mottakere av ideer. Men det er, slik jeg ser det, vel så interessant å studere hva språket reflekterer om verden. Det marxistiske synet innebærer, som tidligere nevnt, en oppfatning av ideologi som tilslørende (Marx og Engels, 1932/1976). Når vi gjennom språkanalyser prøver å gripe hvilke

verdier som er mest fremtredende, er vi også i stand til å undersøke verdier og ideer som språket eventuelt tilslører.

Som Berger og Luckmann (1966) presiserte, er språket det sentrale verktøyet i sosialiseringprosessen og i utviklingen av vår subjektivitet. Dette innebærer at språket fungerer som et aktivt verktøy, ikke bare som en passiv gjengivelse av virkeligheten. Blakar (1973/2006) er opptatt av, i boken *Språk er makt*, hvordan dagligspråket former oss som individer. Han trekker fram enkeltord og analyserer hvordan disse enkeltordene er ladet med verdier og meninger som har viktige funksjoner for utvikling av vår subjektivitet i den kulturen der ordene brukes: Blakar (1973/2006) slår for eksempel fast: ”Ein treng ikkje stor fantasi for å forstå (...) at definisjonen av ’mann’, men ikkje av ’kvinne’ inneheld det ’å ha eit yrke’” (s.104). Dette er noe som, påpeker Blakar, (1973/2006) ”i stor utstrekning påvirkar (sosialiseringen og dermed) utviklinga frå gut og jente til mann og kvinne” (s. 104). Blakar (1973/2006) viser da hvordan det er ulike forventninger til hva det vil si å være mann og hva det vil si å være kvinne på 1960-70-tallet i Norge. Bruer (2010) diskuterer i sin masteroppgave hvordan ordene ”terrorist” og ”frihetskjemper” får ulike implikasjoner for hvordan vi tolker og opplever det individet som det snakkes om. Valg av ord har videre betydning for hvordan den det snakkes om oppfatter seg selv. En som er av den oppfatning at han eller hun kjemper for friheten til sitt folk kan for eksempel i mange situasjoner se på seg selv som en ”martyr”, ikke som en ”terrorist”. Enkeltord er derfor ladet med verdier, og former og styrer våre fortolkninger av den sosiale og materielle verden.

I denne undersøkelsen er jeg opptatt av språket; av enkeltord. Jeg vil kartlegge forekomsten av enkeltord (søkeord) i mediespråket i det kroatisk samfunn. Jeg bruker da ord som er knyttet til individualisme og fellesskapsideologier. I denne undersøkelsen av Kroatia, som er et delprosjekt innenfor prosjektet ”Oslo Ideology Project”, bruker jeg videre de individualisme- og fellesskapsordene som dette prosjektet har valgt å bruke (Nafstad, 2006; Nafstad et al., 2009a, 2009b, 2009c; Rand-Hendriksen, 2008). Slik jeg vurderer det vil disse ordene være relevante å bruke i mange samfunn, også i det kroatisk samfunnet, for å gripe individualisme- og fellesskapsideologier.

Globalisering og neoliberale, markedsøkonomiske verdier

Homogeniserende og heterogeniserende globalisering

Det er, som nå pekt på, spesielt den vestlige konsumideologien og de kapitalistiske markedsverdier som i dag utgjør globaliseringsideologien (Nafstad, 2002; Nafstad et al., 2009a, 2009b, 2009c; Harvey, 2005; Stiglitz, 2002). Flyten av ideologier og verdier over landegrensler kan imidlertid være homogeniserende eller heterogeniserende. En homogeniserende globalisering bidrar til utvisking av kulturelle særegenheter og av kulturell autonomi (Barker, 2008). Det blir en "enveis" flyt, en form for kulturell imperialisme (Schiller, 1969; 1985; Robins, 1991:25). En heterogeniserende globalisering derimot er en prosess markert av kulturell fragmentering og hybriditet (Barker, 2008). Det er mer en form for "fri" flyt av ideologier og verdier over landegrensler. I motsetning til homogeniserende globalisering resulterer den heterogeniserende globaliseringen i nye kulturelle former. Barker (2008) betrakter den fasen globaliseringen befinner seg i, i dag, som en blanding av prosesser som kjennetegnes av fri flyt, men også av den mer homogene og enveisrettede flyten. Barker (2008) mener følgelig at globalisering i dag innebærer ulike påvirkningskrefter. Men samtidig mener han at det er én eller noen få ideologier som har en mektigere maktposisjon enn andre til å påvirke samfunn rundt om i verden. Det samme synet som Barker (2008) deler Nafstad et al. (2009a; 2009b).

Mektige institusjoner som for eksempel International Money Fund (IMF), World Trade Organization (WTO) og Verdensbanken er i dag noen av hovedaktørene som har slik homogeniserende makt. Dette er mektige, økonomiske institusjoner som så klart bidrar til at den neoliberalistiske ideologi opprettholdes og videreføres rundt om i verden. Som Stiglitz (2002) uttrykker det, kan disse institusjonene betraktes som selveste kommandøren av dagens dominerende globaliseringsideologi, den neoliberalistiske markedsøkonomiske ideologien.

Jeg er i denne undersøkelsen opptatt av om dagens globaliseringsideologi har en homogeniserende påvirkning på det kroatisk samfunnet. Bli det uttrykt i kroatisk massemedia etter hvert en mer individualistisk ideologi og konsumideologi?

Neoliberale, markedsøkonomiske verdier og det kapitalistiske systemet

Kapitalismen er en markedsøkonomisk ideologi som innebærer privateide produksjonsmidler og der også fortjenesten av produksjonen går til privatpersoner, grupper av personer eller til internasjonale korporasjoner (Barker, 2008; Stiglitz, 2002). Både IMF og Verdensbanken er eksempler på vestlige institusjoner med en slik kapitalistisk ideologi. Begge er økonomiske institusjoner som ble startet etter den andre verdenskrig med agendaen om å bygge opp og stabilisere økonomien. Etter hvert ble det stadig mer økonomiske transaksjoner over landegrensene og mindre av statlig innblanding. Uavhengighet fra statlige institusjoner og fri handel over landegrensene er aspekter som gjør dagens kapitalismevariant til en neoliberal markedsøkonomisk ideologi. Produksjonsmakten er nå i svært mange land overført fra statlige institusjoner og til folket. Denne typen av markedsøkonomi har resultert i økonomisk vekst i mange land, også i enkelte utviklingsland. Men denne neoliberale markedsøkonomien har imidlertid hatt også en annen effekt, den har bidratt til økt fattigdom for deler av verdens befolkning. For alt dreier seg om økonomisk vekst, lønnsomhet og maksimering av goder for de enkelte aktører og de internasjonale korporasjoner. Idealene innenfor den neoliberale ideologien dreier seg om autonomi og konkurranse. Professor Jørgen Randers (Halvorsen, 2012) trekker fram de negative sidene ved dette neoliberalistiske ideologisystemet når han sier at: "...investeringstrenden slingrer fordi den er styrt av lønnsomhet, og ikke av hva man trenger"¹. Community psykologene Nelson og Prilleltensky (2010) peker også på at arbeidere i den vestlige delen av verden har organisert seg i fagforeninger for å beskytte seg mot kapitalismens manglende hensynstaking når mennesker ikke greier å yte. Det er imidlertid i mange land statlige velferdssystemer som fungerer som et sikkerhetsnett for de som faller utenfor arbeidslivet. Men disse felles statlige velferdsordningene synes det nå å bli mindre oppslutning om (Nafstad et al., 2009a). Markedsøkonomiens negative effekt er dermed i dag en akseptering av større økonomiske og sosiale forskjeller i samfunnet. Stiglitz (2002, s. 37) konkluderer kritisk med at "Den strømmen av raske penger inn i og ut av landet som så ofte følger en liberalisering av kapitalmarkedene, etterlater seg kaos". Det neoliberalistiske markedssystemet ser bort fra at mennesker for eksempel trenger sikkerhetsnett og velferdsordninger. Det blir den enkeltes oppgave å sørge for.

---

¹ Hentet fra avisartikkel i Dagens Næringsliv, av Halvorsen, M. T. (2012).

Ut fra foregående drøfting kan det også konkluderes med at avstanden mellom klassene i samfunnet blir større jo mer rendyrket markedet blir den regulerende fordelingsmekanismen i et samfunn. Videre vil en slik neoliberalistisk ideologi bare framheve forståelsen om at individet er konkurrerende og egoistisk. Mennesket handler ut fra kun én agenda; nyttemaksimering for seg selv. Dette innebærer en sterk nedprioritering av solidariske verdier og et innsnevret bilde av individet. Også i dagens psykologiske forskning har dette synet på mennesket som bare en "hensyn til seg selv" organisme stått sterkt. Nafstad (2002) konkluderer med at individuell grådighet, egoisme og konkurranse, ikke i lengden kan holde et samfunn sammen. Det må være en balanse mellom fellesskaps- og individualismeideal og verdier i et samfunn.

La meg her trekke fram Russland og Kina. Begge har gått fra et kommunistisk styre og over til markedsøkonomi. Russland har knyttet sin markedsøkonomi opp mot de store internasjonale økonomiske institusjoner, men Kina har sitt eget uavhengige system. Russland, som hadde et større Bruttonasjonalprodukt (BNP) enn Kina, opplever i dag en ekstrem økning i fattigdom og forskjell mellom fattig og rik. Kina derimot økte sin BNP til det nivået Russland tidligere lå på (Stiglitz, 2002). Spørsmålet nå blir hvordan Kina vil mestre problemet med større sosiale og økonomiske forskjeller.

I et samfunn der markedsøkonomien har fått rollen som den regulerende mekanisme, har de med økonomisk makt et overlegent utgangspunkt til å forbli ved makten og dermed definere samfunnets verdi- og ideologisystemer, for eksempel om fordelingsprinsipper og sosiale og økonomiske forskjeller i samfunnet. Det er ved å investere økonomisk i produksjoner som bidrar til enda større økonomisk profitt at deres makt opprettholdes og utvides. Marx og Engels (1932/1976) var også opptatt av å vise at den klassen i samfunnet som har den materielle og økonomiske makt også har den åndelige makten i samfunnet. Dette innebærer at de som sitter med økonomisk makt og styrer produksjonsmidlene i samfunnet definerer og former den dominerende ideologi om hvordan den sosiale og materielle verden er og bør være. De uten økonomisk makt må dermed handle på premissene til de som definerer den dominerende ideologi. Samtidig sitter de som oftest igjen med mindre av det som defineres som goder i samfunnet. De som sitter med økonomisk makt gir ikke godene fra seg. Dermed bidrar i dag det neoliberalistiske markedsøkonomiske systemet, som drøftet, til akseptering av sosial og økonomisk ulikhet. Denne situasjonen bidrar igjen til at det finnes en stor gruppe med mennesker hvis liv går ut på å arbeide bare for å holde seg over fattigdomsgrensen eller som lever under fattigdomsgrensen. Dette er for eksempel situasjonen

i fattige utviklingsland der internasjonale investorer og institusjoner som IMF og Verdensbanken har introdusert kapitalismen (Stiglitz, 2002). Russland er et eksempel.

Kroatia er et land som har vært en del av det tidligere Jugoslavia og innrettet seg etter et kommunistisk ideologistyre. Utviklingen i Kroatia etter Jugoslavia er imidlertid under påvirkning av verden omkring og av andre kjerneverdier og oppfatninger om forholdet mellom individ og samfunn enn de som tradisjonell kommunistisk ideologi forfektet. En mulig antakelse vil være at Kroatia vil ha en offentlig diskurs styrt både av kommunistisk og mer neoliberal ideologi.

Individualisme og fellesskap som kulturelle mønstre og kulturelle trekk

Psykologi har lenge vært opptatt av samfunn og individualisme- og kollektivismeverdier (Triandis, 1995). Innenfor psykologiske krysskulturelle studier betraktes også dimensjonene individualisme og kollektivismen som noen av de mest sentrale dimensjonene i samfunnet (Chiu og Hong, 2006; Shavitt, Torelli og Riemer, 2011). Sosialpsykologen Triandis (1995) har hele tiden argumentert for at nettopp disse dimensjonene er nødvendige dimensjoner i ethvert samfunn. Videre argumenterer han for at det er fire grunnleggende aspekter ved de to ideologiene, hva han kaller for *kulturelle syndromer*. Triandis (1995, s. 43) gir følgende definisjon av et kulturelt syndrom knyttet til individualisme og kollektivismen: ”a pattern characterized by shared beliefs, attitudes, norms, roles and values that are organized around a theme and that can be found in certain geographic regions during a particular historic period”. Det som Triandis (1995) definerer som kulturelle syndromer er følgelig, som vi ser, mønstre som går igjen på tvers av kulturer og kretser rundt noen felles kulturelle temaer om individualisme og fellesskap. Disse kulturelle syndromene, presiserer Triandis (1995), dreier seg om 1) hvordan samfunn og individer definerer selvet, 2) om det er personlige eller felles mål som prioriteres, 3) i hvilken grad ens handlinger er motivert av fellesskapets normer versus individets egne behov og holdninger og 4) hva som er typiske kjennetegn i mellommenneskelige forhold og sosiale relasjoner (Triandis, 1995). Individualistiske kulturer vil da, presiserer Triandis (1995), kjennetegnes av at individet gjerne definerer seg selv som uavhengig og autonomt. Kollektivistiske kulturer derimot er opptatt av den gjensidige mellommenneskelige avhengighet og individer vil dermed definere seg selv oftere ut ifra tilhørighet til en gruppe. Individualistiske kulturer kjennetegnes videre av at individene er opptatt av personlige mål.

Det motsatte vil gjelde i kollektivistiske kulturer. Her vil fokuset være på felles mål. Dette innebærer også krav om større tilpasning til normer og forpliktelser sammenlignet med hva som vektlegges i individualistiske kulturer. Videre: Kulturer som er individualistiske har et større fokus på individets holdninger, personlige behov og rettigheter. Triandis (1995) slår også fast at etableringen og opprettholdelse av sosiale relasjoner i individualistiske kulturer i stor grad baserer seg på beregning av egne fordeler og ulemper. Kalkulasjoner om fordeler og ulemper har derimot ikke så stor betydning for inngåelse og opprettholdelse av sosiale relasjoner i kollektivistiske kulturer.

Triandis påpeker (1995) at disse kulturelle syndromene og endringer i dem nødvendigvis påvirkes av verdiendringer i et samfunn. Land som for eksempel går fra å være kollektivistisk og mot markedsøkonomi, vil få endringer også i sine kulturelle syndromer (Triandis, 1995). Kroatia er i dag et slikt land som har vært forankret i kommunismens kollektivistiske verdier og har klart gått mot vestlig markedsøkonomi. Landet søker nå om EU-medlemskap. På makronivå er dette et land under endring, mest sannsynlig mot dagens globale neoliberalistiske markedsmodell; For som argumentert har vi i dag en sterk neoliberalistisk ideologi som, slik jeg antar, vil peke mot homogenisering av kulturer (Barker, 2008; Nafstad et al., 2009a, 2009b, 2009c).

Horisontale og vertikale dimensjoner

Individualisme- og kollektivismemideologi er av forskjellig type. Sosialpsykologen Shavitt et al. (2011) har tatt utgangspunkt i Triandis' forskning om individualisme og kollektivismem og beskriver to typer av henholdsvis individualisme og kollektivismem. Shavitt (2011) er opptatt av at land derfor kan være kjennetegnet av hva man kaller som henholdsvis vertikal og horisontal individualisme og av vertikal og horisontal kollektivismem. Vertikale mønstre kjennetegnes av hierarkiske samfunnsstrukturer, mens de horisontale kjennetegnes av egalitære samfunnsstrukturer. La meg gi et eksempel og, slik Triandis (1995) også gjorde, bruke Norge og USA. Både Norge og USA betraktes som klart individualistiske samfunn. Det dominerende verdimønsteret er her, som også Triandis (1995) har påpekt, individuell autonomi og frihet. USA har imidlertid et vertikalt individualismemønster. Dette innebærer at USA vektlegger hierarki og akseptering av ulik makt mellom samfunnsborgere (Shavitt et al., 2011). Dette verdimønsteret bidrar for eksempel til å styrke både konkurranse mellom individer og kalkulasjoner om nytte og ulemper i sosiale relasjoner. Horisontal individualisme

(HI) er derimot mer typisk i Norge (Shavitt et al., 2011). HI kjennetegnes av mer egalitære verdier der likeverd mellom individer står sentralt. Sosiale relasjoner baserer seg, innenfor et horisontalt individualistisk samfunn, ofte på like interesser, ikke kalkulasjoner av fordeler og ulemper, konkluderer Shavitt et al. (2011). Samtidig er slike samfunn kjennetegnet av individuell selvstendighet, og innebærer høy verdsetting av individuell autonomi, både når det gjelder handlinger og tanker (Shavitt et al., 2011).

Hva så med vertikal og horisontal kollektivism? Den kollektivistiske dimensjonen, som kjennetegnes av gjensidig avhengighet av et sosialt fellesskap, kan også deles vertikalt og horisontalt. Horisontal kollektivism, påpeker Shavitt et al. (2011), kjennetegnes av sosialt ansvar og tilpasning til gruppen. Vertikal kollektivism derimot kjennetegnes av hierarkiske strukturer og verdier som lojalitet til og pliktoppfyllelse ovenfor egen gruppe (Shavitt et al., 2011). Øst Asiatiske land har en typisk vertikal kollektivistisk kultur, mens for eksempel Israelske kibbutzer er horisontal kollektivistiske (Shavitt et al., 2011).

Slike kulturelle mønstre i et samfunn vil imidlertid til enhver tid være under endring. I et samfunn som er typisk vertikalt individualistisk, som for eksempel USA, vil det også alltid være individer eller grupper av individer som bryter med det som er det typiske og istedenfor skaper og synliggjør andre varianter av disse fire kulturelle og ideologiske mønstrene. Slike minoritetsgrupper i et samfunn påvirker mer eller mindre de dominerende kulturelle mønstrene. Kulturpsykologen Berry (2007) har, som tidligere drøftet, vært opptatt av å vise hvordan minoriteters verdenssyn kan virke inn på og forandre de dominerende og tatt for gitte meningssystemene om hvordan verden er og bør være. Nafstad og Blakar (2012) inkluderer sterke mot-ideologier som et kjennetegn ved moderne demokratier. Det de mener med sterke mot-ideologier er da de ideologiene som klarer å gi meningsfulle alternativer til den tatt for gitte verdensforståelsen og som opponerer og utfordrer de dominerende samfunnsideologiene. Slike alternative måter å forstå den sosiale og den materielle verden på kan bidra til forandringer i de eksisterende samfunnsideologier og slik påvirke de kulturelle kjernemønstrene i et samfunn. Neoliberalismen som ideologi kan for eksempel i et land som Kroatia først forstås som en minoritetsideologi. Denne overordnede inndelingen i horisontal og vertikal kollektivism og individualisme og minoritets- og majoritetsideologi er også viktig å ha med seg når en skal studere Kroatia. Som nå presisert er Kroatia et samfunn i endring fra vertikal kollektivism og til vestlig, individualistisk markedsideologi. Skillet mellom horisontal og vertikal individualisme kan også være interessant for å beskrive utviklingen i Norge i de siste tiårene.

Forholdet mellom kulturelle mønstre og individuelle egenskaper

Wheeler, Reis og Bond (1989) er opptatt av hvordan kulturelle kjernemønstrene i et samfunn predikerer våre sosiale handlinger. Fremtredende kjernemønstre, som de som er presentert, er gjerne generaliserte kulturelle mønstre og utgjør dominerende meningssystemer. Dermed påvirker de sterkt hvordan mange individer tenker om og handler i den sosiale og materielle verden. Disse fire kulturelle mønstrene av henholdsvis vertikal individualisme og kollektivism og horisontal individualisme og kollektivism, inneholder videre, som også Shavitt et al. (2011) drøfter og presenterer, typiske psykologiske karakteristikk. Shavitt et al. (2011) betegner disse psykologiske karakteristikkene som *psykologiske domener*. De fem psykologiske domenerne som Shavitt et al. (2011) er særlig opptatt av er: ”major motivational concerns”, ”nature of person-person relations”, ”nature of self-society relations”, ”self-presentation goal and mean of achievement” og ”perception and information processing”. De fire kulturelle mønstrene har følgelig sine typiske psykologiske karakteristikk (Shavitt et al., 2011). La oss se på dem.

Vertikal individualisme (VI) og psykologiske karakteristika

Den individualistiske dimensjonen innebærer, som allerede nevnt, et fokus på autonomi og selvrealisering. Innenfor en vertikal individualisme med hierarkisk struktur, blir samfunnet preget av konkurranse. Makt og statusjag blir den dominerende motivasjon for individet. Relasjoner mellom individer er da ofte kjennetegnet av at den som er høyere i det sosiale hierarkiet utøver dominans ovenfor den som har lavere sosial status. Individuell klatring oppover i det sosiale hierarkiet, mot status og makt er da, hevder Shavitt et al. (2011) typisk i et samfunn som er kjennetegnet av VI. I slike samfunn bruker individer statussymboler for sosialt å plassere seg. Mange, dyre og riktig sammensatte statussymboler reflekterer høy status. Det sosiale liv skapes og markeres gjennom statussymboler.

Horisontal individualisme (HI) og psykologiske karakteristika

Samfunn som er typisk horisontalt individualistiske kjennetegnes av egalitær individualisme. Det er likhet, fremfor differensiering på bakgrunn av status, som er viktig og psykologisk styrende. Dette innebærer at individet ikke er opptatt av statusmarkering og av dominans i sosiale relasjoner. Individer utviser videre oftere ydmykhet, og er mer opptatt av

at samfunnet sikrer hvert individ sine rettigheter. Samtidig betraktes selvhjulpenhet og autonomi, også i en horisontal individualismekultur, som viktig og nødvendig.

Vertikal kollektivism (VK) og psykologiske karakteristika

Kollektivistiske kulturer og samfunn kjennetegnes som drøftet av fokuset på gjensidig avhengighet av fellesskapet. Vertikalt kollektivistiske samfunn er hierarkisk strukturerte samfunn. Det er videre slik at plikten til fellesskapet er viktigere enn enkeltindividet. Dette styrer forholdet mellom individ og gruppe. Individer i slike samfunn er følgelig motivert av samfunnsnormer og de forpliktelser som de har ovenfor den gruppen eller det fellesskapet de tilhører. De presenterer seg selv med referanse til fellesskapet og det er viktig for enkeltindividet å være pliktoppfyllende ovenfor det fellesskapet de tilhører. Individer utvikler gjerne nære bånd med andre fra sin gruppe, uavhengig av de(n) andres sosiale status. De ulike statusene i et fellesskap sees på som utfyllende i forhold til gruppens og fellesskapets mål. Til sist, det er gjerne dette fellesskapet, for eksempel familiefellesskapet, som plasserer enkeltindividet i det sosiale hierarkiet i det omliggende samfunnet.

Horisontal kollektivism (HK) og psykologiske karakteristika

Horisontalt kollektivistiske samfunn er egalitære. Personlig motivasjon dreier seg om gjensidig avhengighet og sosialt ansvar. Individer etablerer og er i relasjoner uavhengig av egen eller gruppens sosiale status. I relasjoner fokuserer individet videre på direkte kommunikasjon mellom partene, på ærlighet og samarbeid. Individer med makt vil i slike samfunn vanligvis ikke være dominerende. De unngår maktmisbruk. Selvpresentasjon i slike kulturer dreier seg mye om å være til nytte for fellesskapet.

La oss summere opp individualisme- og kollektivismeverdier og de psykologiske forhold, i en tabell, slik Shavitt et al. (2011) selv har gjort det².

---

² Se tabell 1 på neste side.

Tabell 1: Psykologiske egenskaper i de ulike kulturelle kategoriene

Psychological domain	Cultural orientation			
	Horizontal individualism	Vertical individualism	Horizontal collectivism	Vertical collectivism
Major motivational concerns	Self-reliance	Power and status-seeking	Interdependence and helping others	Duties and obligations
Nature of person-person relations	As needed with equal others	Dominance of low-status others	Nurturing, undifferentiated relations with equal others	Close-knit with in-groups of different status levels
Nature of self-society relations	Individual rights	Upward mobility	Social responsibility	Established hierarchy
Self-presentation goal and mean of achievement	Self-deceptive enhancement	Self-aggrandizing, status symbols	Impression management, benefiting others	Being dutiful, in-group distinction
Perception and information processing	Undetermined	Stereotyping	Individuating	Context-dependent

Dagens globalisering og kulturelle mønstre

I dagens sterke globalisering er nødvendigvis verdier og kulturelle mønstre tilgjengelig på tvers av kulturer og land. Som drøftet er dagens globaliseringsideologi en individualisme preget av neoliberalistiske verdier og markedsideologi. Dette er en ideologi som nedprioriterer fellesskapsverdier (Nafstad og Blakar, 2009a, 2009b, 2009c; Stiglitz, 2002; Harvey, 2005) I samfunn med individualismeverdier innebærer dette større akseptering av mer hierarkier fremfor egalitære samfunnsstrukturer. Konkurransenivået i et vertikalt individualistisk samfunn vil da bidra til at noen blir sittende igjen med mye mer enn de har behov for. De andre sitter igjen med mindre enn de har behov for. Denne typen av individualisme vil opprettholde skillet mellom fattig og rik og akseptere sosial og økonomisk urettferdighet. Fellesskapsverdier som empati, solidaritet og betydningen av samhandling og felleskap er imidlertid viktige for et samfunn og for enkeltindivider.

Når dagens globaliseringsideologi prioriterer konkurranse mellom mennesker og slik nyttemaksimering, vil individualistiske samfunn, både de dominert av horisontal og vertikal individualisme få problemer med fellesskapsverdier. Stiglitz (2002) har som drøftet vært opptatt av hvordan vestlige, neoliberale og markedsorienterte land i dag har brukt sin frihet bare i det konkurransepregete markedet, uten å ta nok hensyn til fellesskapet, til individets plikter og oppgaver ovenfor fellesskapet. I denne undersøkelsen er jeg opptatt av hvordan det tidligere kommunistiske og hierarkisk kollektivistiske Kroatia de siste to tiårene møter dagens globaliseringsideologi med sin sterke vekt på individuelle rettigheter, individuelt konsum og fordeler for seg selv. Jeg skal kartlegge den offentlige Kroatiske massemediediskursen med hensyn på individualisme- og fellesskaps- og markedsverdier i de siste to tiårene og vil også sammenligne ideologiutviklingen i Kroatia med utviklingen i Norge, en tradisjonelt horisontal individualismekultur med vekt på egalitære samfunnsstrukturer.

Metode

Kroatia (del av tidligere Jugoslavia)

Som et bakteppe for de sterke ideologiske brytninger av individualisme- og fellesskapsverdier som jeg antar foregår i den offentlige diskursen i dagens Kroatia, vil jeg først gi et historisk overblikk over sentrale trekk ved den kulturelle, religiøse og politiske utvikling på Balkan - som Kroatia er en del av.

Kroatia ligger på den nordvestlige delen av Balkanhalvøya, som er den sørøstlige delen av det europeiske kontinentet og som grenser mot Asia. Balkan har grunnet sin geografiske posisjon fungert som et knutepunkt der østlig og vestlig kultur møtes (Schevill, 1922/1971). Området har gjennom historien vært bebodd av slaviske folkeslag, mongoler, grekere, germanere, romere og illyrer (Schevill, 1922/1971; Bašić, 2009). Kanskje mange flere. Illyrer anses for å være urbefolkningen i deler av Balkan, blant annet Albania og deler av Kroatia (Bašić, 2009). Området bærer følgelig preg av et rikt etnisk og kulturelt mangfold. Som følge av en lang historie med innflytninger fra ulike hold har området også en rik religiøs arv. Som vi skal se, er ulike kulturelle innflytninger ofte eksemplifisert nettopp gjennom religiøs praksis.

Schevill (1922/1971) starter beskrivelsen om Balkans historie med arven fra den hellenske perioden, som varte i noen århundrer rundt begynnelsen av den nye tidsregningen. Den hellenske perioden kjennetegnes blant annet av de greske bystatene og en sammensetning av ulike kulturer som var løst bundet sammen av blant annet handel, språk og tro (Schevill, 1922/1971). På Balkan la den hellenske perioden igjen spor langs den kroatisk kystlinjen, der de drev handel og opprettet kolonier. Noen av de hellenske handelsreisende fant veien lenger inn i Balkan gjennom nordgående fastlandsruter (Schevill, 1922/1971). Det hevdes at grekerne, med sine bystater, var de første til å introdusere demokratiet.

I de første århundrene av den nye tidsregningen, ca. 2-300-tallet, utviklet Romas herredømme seg til et mektig imperium og Balkan ble underlagt det som blir kalt Romerriket. Dagens Istanbul, som også ligger på Balkanhalvøya, ble etter hvert den romerske keiseren Konstantins strategiske hovedstad. Kort tid etter Romerrikets ekspansjon ble riket invadert fra ulikt hold. Romerriket ble delt i to; en vestlig og en østlig del. Den vestlige delen, med Roma, ble en arena for den katolske kristendommens spredning. Den østlige delen med Istanbul, ble underlagt den ortodokse kristendommen. Denne delen kalles ofte for Bysants. Balkan var i

hovedsak under innflytelse fra Bysants, men den nære sjøveien fra Kroatia til Roma, der Romerriket hadde sine røtter, har sannsynligvis gjort at Kroatia har en mer katolsk kristen tradisjon (Schevill, 1922/1971). Serbia, som grenser øst for Kroatia, har derimot en ortodoks kristen arv. Det er uansett interessant å merke seg at Hellas også den dag i dag er preget av en sterk ortodoks kristen tradisjon. Skriftspråket er også en kulturell arv som har kommet fra Romerriket og Bysants og/eller de greske bystatene, under den hellenske perioden. Mens illyrene på Balkan tok til seg Romerrikets latinske skriftspråk, som preger store deler av Balkan, har Serbia, Bulgaria og Makedonia i dag kyrillisk som skriftspråk (Bašić, 2009)

På 1400-tallet tok ottomanske styrker, fra øst, makten over Istanbul og Bysants, og dannet det Ottomanske riket (Schevill, 1922/1971). Med seg brakte de den islamske troen, som sammen med katolisismen og den ortodokse kristendommen er mest representert på Balkan. Bosnia & Hercegovina og Albania er to land på Balkan som har et flertall blant befolkningen med muslimsk tro. Bašić (2009) mener at den flere hundre år gamle konflikten mellom ortodoks og katolsk kristendom i sammenheng med lokale kristne, hierarkiske systemer og dualistiske troskulturer kan ha bidratt til at større deler av befolkningen i enkelte deler av Balkan konverterte til islam. Dessuten innførte Ottomanene på Balkan et økonomisk system som innebar en form for skattelette til de som konverterte til den muslimske tro. For øvrig skal toleranse av religiøse ”minoriteter”, eller de som hadde en annen tro, ha blitt lovfestet under Sultan Mehmed II Fatihs regime på Balkan med dokumentet *Ahd-name*, som baserte seg på muslimsk tro (Bašić, 2009). Dokumentet kan ha vært av betydning for religiøs praksis i området også etter det Ottomanske herredømmet, da området blant annet er kjent for sin rike religiøse og kulturelle arv, også i dag.

De som baserte sin tro på dualistiske religioner, trodde på to guder eller høyere makter, som representerte gode og onde krefter. I følge Bašić (2009) var dualistiske troskulturer ikke uvanlig på Balkan; de fantes fra illyrene sin tid (Bašić, 2009). En av de dualistiske troskulturene på Balkan og i Kroatia var bogumilene. De var et kristent folk, som trodde på en spirituell gud og en materiell gud. Satan representerte den materielle guden og ble i bogumilenes tekster også eksemplifisert av Paven (Krleža, 1982). Bogumilene tok avstand fra både det romerske og bysantinske kirkelige hierarkiet og dogmene, da disse kom til Balkan. Bogumilene anså den organiserte kristendommen for å være nettopp satans verk (Krleža, 1982). De levde etter det som Krleža (1982) kalte egne *moralsk-intellektuelle* systemer, og de ble ofte oppfattet som kjettere av sin samtid. Det mest kjente sporet bogumilene har etterlatt seg, er de unike gravsteinene som viser en skikkelse som står med én

håndflate opp som for å hilse. Krleža (1982) sammenligner denne posituren, eller hilsenen, med romersk rituell hilsen. Bogumilenes gravsteiner var prydet av tekster som lyder mer som ordtak eller livsvisdomsord, enn som religiøse referanser og dedikasjoner.

Østerrike-Ungarn var den siste stormakten som i det 18. århundret tok herredømme over Balkan. De bidro til å gjenreise kristendommens posisjon etter at det ottomanske herredømmet hadde falt (Krleža, 1982). Arven fra Østerrike-Ungarn synes også i arkitekturen som står igjen etter dem på Balkan og som er i bruk den dag i dag.

I begynnelsen av 1900-tallet ble så Jugoslavia dannet som en union av det som ble kalt for de slaviske nasjoner. Som del av den senere Sosialistiske Føderale Republikken Jugoslavia (SFRJ), har Kroatia forholdt seg til kommunismen under Josip Broz Titos (1892-1980) og det kommunistiske partis styre. Edvard Kardelj (1910-1979) utarbeidet for det kommunistiske parti en ideologisk teori som kalles *kollektivt eierskap* (Thompson, 1995). Teorien dreier seg blant annet om hvordan segmenter av samfunnet, deriblant foretak av kulturelle og sportslige slag, sykehus, skoler, ulike selskap og media, bør være i kollektiv besittelse: eid av borgere som fellesskap og som enkeltindivider. Dette ble grunnlaget for det økonomiske og politiske systemet i det kommunistiske partiet i Jugoslavia etter andre verdenskrig. Denne fellesskapsideologien skulle forme og styre republikken mot et sosialistisk demokrati, men uten at det kommunistiske partiet mistet sin sentrale posisjon. I praksis betydde dette at det kommunistiske partiet var den overordnede "eier" og produsent av samfunnets rådende verdier (Thompson, 1995). Verdiene som Kardelj og det kommunistiske parti holdt fram kan tolkes som typisk kollektivistiske. Jugoslavene levde videre også under den franske revolusjons parole: "brorskap og samhold". Dette verdigrunnlaget var reflektert i praksis med vektlegging av enkeltindividenes forpliktelser ovenfor fellesskapet; fellesskapets solidariske ånd og fellesskapets nytte for enkeltindividene. Tidligere Jugoslavia var en kommunistisk velferdsstat. Verdier i det norske velferdssystemet kan sammenlignes med verdiene i SFRJ. Forskjellen er at Jugoslavia var kommunistisk og Norge baserer seg på et demokratisk flerpartisystem.

Medier i den tidligere Sosialistiske føderale republikken Jugoslavia (SFRJ) og Kroatia i dag

Althusser (1971) beskrev medier som "ideological state apparatus". Denne beskrivelsen passer også til måten Thompson (1995) beskriver medias rolle i Jugoslavia og

Kroatia før tusenårsskiftet. Mediene var delvis regionalt styrt, mens den overordnede makten alltid lå hos det kommunistiske partiet. Kommunistpartiet hadde ansvaret for å overvåke mediene og utnevne redaktører. Dette gjorde de blant annet ved å delegerer ansvaret til større og mindre institusjonelle organer (Thompson, 1995). Etter hvert som maktelitene i de regionale styrene i Jugoslavia begynte å etablere selvstendige stater, ble mediene benyttet som et ”lydig våpen” for maktelitenes egne formål (Thompson, 1995). HINA, som er det nyhetsbyrået som vi har benyttet i datainnsamlingen i denne undersøkelsen, var allerede fra opprettelsen i 1990 ment å fungere som Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) sitt ”lydige våpen” (Thompson, 1995). HDZ står for Kroatias demokratiske fellesskap, og er det partiet som fikk flertall i Kroatias første flerpartivalg i 1990, da Kroatias uavhengighet fra SFRJ ble stemt fram. Kroatias selvstendighet trådte i kraft i 1991 og en ny grunnlov ble skrevet basert på demokratisk ideologi. Dette betydde blant annet pressefrihet, så lenge det ikke var direkte skadelig for enkeltpersoner eller ødeleggende for den offentlige moralen (Thompson, 1995). I praksis, sier Tomislav Jakić, journalist og politisk rådgiver for blant annet SDP, under en konferanse om pressefrihet, at dette ikke er tilfellet (Thompson, 1995). Mediene ble brukt til å spre nasjonalistisk propaganda. HDZs verdier og direkte løgn angående hendelser under krigene på 1990-tallet i Jugoslavia, særlig i tilfellene der Kroatia var innblandet som aggressor, fikk på den måten grep om det nyetablerte landet (Thompson, 1995). HDZ, som er et kristen-demokratisk og konservativt parti, har preget det politiske bildet i Kroatia siden landets selvstendighet etter Jugoslavia, fra 1991 til 2011. Unntaket for dette er en mandatperiode (2000-2004) ved overgangen til og inn i det nye millenniumet, da det Sosialdemokratiske partiet (SDP) ledet koalisjonen med blant annet det Sosialliberale partiet (HSL) i Kroatia. De første årene (i hvert fall frem til 1995) av sin eksistens har HINA vært det sentrale nyhetsbyrået i Kroatia og det som nærmest alle andre medier i Kroatia baserte sine informasjoner på (Thompson, 1995). HINA var finansiert av statlige midler frem til det ble et uavhengig selskap i 2001³, altså i den perioden da SDP ledet koalisjonen i Kroatia (Thompson, 1995). I 2011 fikk SDP igjen flertall ved valget i Kroatia. HDZs leder ble samme år, sammen med flere av HDZs funksjonærer, siktet av den Kroatiske domstol, for korrupsjon på høyt nivå⁴.

---

³ Informasjon er hentet fra HINAs webside

⁴ Avisartikkel av Kuhner, J.T. (2010). Et søk gjennom de siste årenes medietekster, kroatiske så vel som internasjonale, viser lignende beskrivelser av Kroatia det som Kuhners (2010) gir.

Denne presentasjonen viser at Kroatias nyere historie har vært preget av et på-papiret demokrati, mens det i praksis har vært en mer totalitær stat under HDZs styre, og med utstrakt korrupsjon. Dermed har løsrivelsen fra det kommunistiske Jugoslavia ikke automatisk bidratt til et åpent demokrati.

Šarić (2010) beskriver hvordan nyere diskurs i kroatisk medier nå reflekterer et ønske om å plassere seg nærmere den vestlige demokratikulturen. Dette illustrerer Šarić (2010) med eksempler på hvordan Kroatia ønsker å "flytte" fra Balkanområdet og inn i det vestlige Europa; EU-fellesskapet. Enkelte medier portretterer Kroatia nå som en vestlig støttespiller og et skjold mot det som Hudabiunigg (2010) refererer til som "østlig barbarisme". Enkelte kroatisk medier gjør dette ved å omtale seg som *Vest-Balkan*, der Balkan benyttes for geografisk å stadfeste Kroatia (Šarić, 2010). *Vest-Balkan* brukes også i den europeiske unions diskurs om området der tidligere Jugoslavia befant seg. Dette er et skoleeksempel på bruk av diskurs basert på dikotomien *øst* og *vest* og hva den kan brukes til. Denne typen diskurs gir definitivt et bilde av Kroatia som en vestlig nykomling.

Nå som Kroatia har signert traktaten om tilslutning til den Europeiske Union (EU), med virkning fra sommeren 2013, er det naturlig å tolke dette som akseptering og tilslutning til vestlige verdier. Ved å tre inn i union med (Vest-) Europa må Kroatia forholde seg til EUs "Stabilization and Association Agreement" (SAA)⁵ som sikter på å stabilisere området. Dette innebærer det generelle kravet om et demokratisk politisk system og en praksis som er i samsvar med menneskerettighetserklæringen: "(...) stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and respect for and protection of minorities". Det økonomiske kriteriet til alle EUs medlemsland lyder slik: "(...) the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressures and market forces within the Union". EUs kriterier representerer følgelig et sett med politiske og økonomiske spilleregler og samfunnsideologiske verdier, som Kroatia nå må kunne vise at landet kan leve opp til.

Som nå drøftet har Kroatia, som en del av det tidligere Jugoslavia, vært under kommunistisk styre. Denne nyere utviklingen i Kroatia viser et land i en overgangsfase og som har vært preget av maktelitens korrupsjon og kynisme. Korrupsjonen og kynismen i

---

⁵ Stabilization and association agreement / program (SAA/SAP) er EUs offisielle program i integreringen av Vest-Balkan i EU og utvidelsen av den europeiske union. Det er ment å bistå i en stabiliseringsprosess og oppmuntre transformeringen mot markedsøkonomi. Mer om dette kan en finne på http://ec.europa.eu/index_en.htm.

Kroatia, etter Jugoslavia, har blant andre Thompson (1995) vært opptatt av å beskrive. Den kroatisk maktelitens variant av demokrati, sammen med en tilsynelatende markedsøkonomi, har tjent enkeltpersoner med makt i større grad enn befolkningen generelt. I motsetning til demokratisk maktfordeling, har følgelig Kroatias utvikling mot neoliberal markedsøkonomi ført til maktkonsentrasjon hos ledende politikere. Denne utviklingen kan sees på som en lokal variant av den globaliserte neoliberalismens innflytelse. Miroslav Krleža (1982), kroatisk lingvist, forfatter, politisk debattant og kommunistisk partimedlem som ble utvist fra partiet for uortodokse meninger, har omtalt alt det som historisk blir kalt for ”typisk balkansk vranglære”, som ”ikke-typisk”, men nettopp som en variant av utenforstående innflytelse. Med Krležas (1982, s. 358) egne ord lyder det slik: ”fremmedlegeme innenfor rammene av vår historiske utvikling” (min oversettelse fra kroatisk: ”*strano tijelo u okviru našeg historijskog razvoja*”). Her er det relevant å referere til begrepet globalisering, som nettopp sikter mot å beskrive hvordan den globale innflytelsen manifesterer seg lokalt i ulike varianter. Jeg har presentert hvordan historien til og dagens Kroatia blir beskrevet. Denne undersøkelsen har som mål å systematisk beskrive og avdekke utvikling av individualisme- og kollektivismeverdiene i Kroatia de siste to tiårene, slik de avspeiles i avisspråket. Fordi jeg er interessert i påvirkningen fra den globale neoliberalistiske ideologien, vil jeg også sammenligne ideologitvillingen i Kroatia med den i Norge, et tradisjonelt horisontalt individualistisk samfunn (Triandis, 1995), men med sterke verdier om felles velferdstilbud og generelt små økonomiske forskjeller mellom borgerne.

Analysen av den ideologiske utviklingen med hensyn til individualisme- og fellesskapsverdier i Norge brukes følgelig enkelte ganger som en komparativ bakgrunn for å beskrive utviklingen i Kroatia. Jeg vil nå meget kort presentere Norge og deretter presenterer jeg den innsamlingsmetoden som jeg bruker. Det er den som er brukt i Norge⁶ også. Deretter gjennomgår jeg så de metodologiske utfordringene som vi møtte i datainnsamlingen i Kroatia og gir en beskrivelse av hvordan vi løste disse.

Norge

Norge er et nordeuropeisk, postindustrielt og demokratisk samfunn, med god og stabil økonomi. Det har, som de andre skandinaviske landene, tradisjonelt vært et velferdssamfunn.

---

⁶ Ettersom min masteroppgave inngår som en integrert del av Oslo ideologiprojektet henter jeg deler av min beskrivelse av metoden fra tidligere publikasjoner fra prosjektet.

Som velferdssamfunn har Norge basert seg på verdier som dreier som om likeverd, sosialt ansvar og prinsipper om fordeling av felles goder (Carlquist, Nafstad & Blakar, 2007). Norge har vært kjennetegnet av blandingsøkonomi med vesentlig vekt på kollektivistiske verdier. Empiriske undersøkelser viser at Norge de siste to tiårene har blitt mer og mer preget av en sterkere individualisme (Nafstad et al., 2009b, 2009c; Nafstad, Blakar, Botchway, Bruer, Filkukova, & Rand-Hendriksen, 2010; Türken, submitted).

Analysemetodene slik de brukes i Norge

Gjennom et longitudinelt design analyserer Oslo Ideologiprojekt (Nafstad et al., 2009b, 2009c; Nafstad et al., 2010; Türken, submitted) ideologi og ideologiske endringer over tid, slik de avspeiles i elektronisk arkivert mediespråk. Norge har et elektronisk mediearkiv som går tilbake til 1984. Ved nettopp å kartlegge endringer i frekvensen av bruk av bestemte ord og uttrykk har en i Oslo Ideologiprojektet forsøkt å etablere et ”barometer” for å avdekke hvilke ideologiske verdier som holdes fram og dominerer i samfunnet eller som det står strid om i en nærmere avgrenset tidsperiode. I lys av det tette samspillet mellom språk og ideologi beskrives ideologiske endringer ved å kartlegge endringer i språkbruken over tid. Over tid endrer språket og språkbruken seg på forskjellige måter og det reflekterer ofte ideologiske endringer. Den viktigste endringen som gjør språket til et sensitivt speil for ideologiske endringer i det omkringliggende samfunnet, er endringer i utvalget av ord som brukes (Blakar, 1973/2006, 1979). Nye ord dukker opp og blir tatt i bruk. Ord går ut av bruk og mer eller mindre markerte endringer i frekvensen i bruken av forskjellige ord og uttrykk kan observeres. Det er gjennom ord og språklige uttrykk vi griper, forstår og formidler verden omkring oss. Følgelig, dersom man på en systematisk og teoretisk interessant måte lykkes i å identifisere endringer i bruk av ord og uttrykk, har man lyktes i å etablere et ”barometer” for å beskrive kjennetegn ved og endringer i samfunnet, for eksempel ideologiske endringer av den typen som denne undersøkelsen er opptatt av. Media og mediespråket har i den globale verden fått en stadig mer sentral rolle i produksjon og formidling av ideologi (Perse, 2001). Oslo Ideologiprojektet og jeg har derfor også i denne undersøkelsen av Kroatia valgt å studere språket i media. Konkret studeres, som presisert, avisspråket.

I Norge har et stadig økende antall aviser blitt arkivert elektronisk i store databaser og er tilgjengelige for søk på internett. I 2010, det siste året som inkluderes i de norske analysene, har den elektroniske og søkbare databasen Retriever inneholdt mer enn 100 aviser

og trykte medier. Følgelig er det mulig å kartlegge og identifisere ulike endringer i språkbruken i media over tid. For å sikre representativitet i analysene av ideologiske endringer i et samfunn bør et utvalg av tilgjengelige aviser med ulike profiler inkluderes. For forskjellige aviser gir ulike bidrag til de ideologiske og verdimeslige brytningene i samfunnet. De avspeiler samfunnets ideologier på ulike måter. På grunn av den måten det elektroniske arkivet i Norge er blitt etablert ved gradvis å inkludere stadig nye aviser over tid, er det imidlertid lettere å sikre representativitet i en synkron samtidsanalyse enn i en longitudinell, diakron analyse. Med over 100 aviser eller trykte medier tilgjengelige i 2010 i Norge, er det lettere å skaffe et representativt utvalg for det siste året/de siste årene. Imidlertid er det bare en avis, Aftenposten, som har vært inkludert i den elektroniske databasen helt siden den ble etablert i 1984. Oslo Ideologiprojekt har derfor i Norge valgt å bruke Aftenposten. Analysene som presenteres her er følgelig avgrenset til Aftenposten, noe som sikrer et tidsspenn på nærmere tre tiår (1984-2010)⁷.

Fordi den norske analysen er basert på én avis, Aftenposten, er Aftenpostens representativitet som indikator på utviklingstrekk i mediespråket viktig. For å få et uttrykk for representativiteten ble utviklingstendensen en fant i Aftenposten for hvert søkeord korrelert med det utviklingsmønsteret en fant for det samme søkeordet i de andre avisene som er elektronisk arkivert senest fra 1992 av. De fem andre norske avisene/mediene som er arkivert så tidlig som fra 1992 av, er: Bergens Tidende, Dagens Næringsliv, Nordlys, NTB and VG. Bare søkeord der det utviklingsmønsteret en finner i Aftenposten fra 1992 av samsvarer (korrelerer signifikant; Pearsons r) med det utviklingsmønsteret en finner i de andre avisene samlet fra 1992 av, det vil si for mer enn to tredjedeler av perioden, ble inkludert i de analysene som blir presentert her i sammenhengen med Kroatia. Denne fremgangsmåten sikrer at analysene i Norge er representative for språkbruken i den offentlige diskursen⁸.

I databasen Retriever i Norge kan man i tillegg til å søke på enkelte ord eller uttrykk også benyttet boolske funksjoner slik som OR, AND og AND NOT. På denne måten kan man identifisere artikler som inneholder enten ordet X eller ordet Y, eller artikler som inneholder både ordet X og ordet Y, osv. Videre har Retriever en søkefunksjon som tillater trunkerte søk,

---

⁷ VG er blitt skannet inn tilbake til 1945. Men søk i de delene av arkivet som er skannet inn har dessverre vist seg så ustabile at vi ikke har kunnet benytte dem for våre formål. 1984 representerer derfor startpunkt for våre analyser.

⁸ To individualisme- og fellesskapsord er imidlertid inkludert i den norske studien selv om utviklingsmønsteret i Aftenposten ikke korrelerer signifikant med de andre avisene: "borgere" (som er med som motpol til "brukere") og "ansvar", som utgjør en viktig fellesskapsverdi. Disse to søkeordene må følgelig tolkes med forsiktighet.

det vil si at man kan identifisere alle ord/uttrykk som starter med en spesifisert sekvens av bokstaver. Dette betyr at et søkeord blir identifisert i alle sine former (entall og flertall; bestemt og ubestemt; som del av et lengre, sammensatt ord, osv) gjennom et eneste trunkert søk.

Feilkilder ved bruk av aviser

Det er to potensielle feilkilder som det må kontrolleres for når man kartlegger endringer over tid på denne måten i aviser: For det første vil det variere fra år til år hvor mange artikler som trykkes i en avis. For det andre vil det variere hvor lange artiklene er i gjennomsnitt gjennom året. Fordi antallet artikler som en avis trykker varierer fra år til år og den gjennomsnittlige lengden på artiklene også varierer, må vi justere for dette for å kunne sammenligne utviklingen fra år til år. I Norge brukes utviklingen for de 10.000 mest frekvente ordene i det norske språket brukes som justeringsfaktor. På denne måten justeres det samtidig for både varierende antall artikler og for varierende gjennomsnittlig lengde. Alle tall og funn i Norge som presenteres er basert på justerte observasjoner.

Prosentvis endring fra 1984 til 2010 av antall artikler der et bestemt søkeord blir brukt gir et enkelt og lett forståelig uttrykk for styrken av endring over tid. I stor grad er resultatene fra Oslo Ideologiprojekt derfor basert på prosentvis endring. Dette vil også gjelde Kroatia. Men det er visse begrensninger ved bare å bruke enkle prosentvis uttrykk for endring over tid som en bør være klar over og som Oslo Ideologiprojektet (Nafstad et al., 2009b, 2009c; Türken, submitted) kritisk drøfter:

- For det første, for nye ord og uttrykk som blir introdusert i løpet av perioden (altså etter 1984) er det ikke mulig å beregne prosent økning for perioden.
- For det andre, for ord og uttrykk som er brukt svært sjelden (for eksempel bare en eller to ganger i 1984) kan den prosentvise stigningen fort bli på mange hundre.
- For det tredje, den samme prosentvise endringen kan være uttrykk for svært ulike utviklingsforløp, for eksempel en gradvis endring over hele perioden eller bratt stigning/fall siste par år eller skiftende opp og ned gjennom hele perioden.
- For det fjerde, prosentvis endring fungerer forskjellig for stigning eller vekst versus fall eller nedgang i bruk: Nedgang kan aldri overstige hundre prosent, mens det i

prinsippet ikke er noen grense for hvor mange prosent bruken av et ord eller et uttrykk kan stige.

- For det femte, et slikt enkelt prosentmål gjør det vanskelig å sammenlikne styrken på endringer i ulike aviser som har vært elektronisk arkivert i tidsperioder med ulik lengde med tid.

For å møte disse innvendingene har Ideologiprojektet i Oslo utviklet egne skårer og statiske mål for utvikling over tid. For det første er det utviklet et mer robust mål for prosentvis endring; *estimert gjennomsnittlig årlig endring* (EMAC; Estimated Mean Annual Change). For å beregne 'estimert gjennomsnittlig årlig endring' tas det utgangspunkt i stigningstallet for den lineære regresjonen for utviklingskurven. For å få den relative og sammenlignbare stigningen (regresjonslinjens gradient opp eller ned) og ikke bare den absolutte gradienten for kurvens regresjonslinje, vil man vanligvis ta utgangspunkt i skåren for den første observasjonen (det første året). Fordi skåren i det første året kan være 0 (nye ord som blir introdusert i perioden), har Oslo Ideologiprojektet imidlertid valgt å ta utgangspunkt i gjennomsnittlig antall artikler pr. år i perioden. For å få sitt måltall, 'estimert gjennomsnittlig årlig endring' (EMAC), tas derfor stigningstallet (altså økning eller reduksjon pr. år i den lineære regresjonen), deles på gjennomsnittsskåren (gjennomsnittlig antall artikler pr. år i perioden) og multipliseres med 100.

Et annet statistisk uttrykk for styrken på endring over tid er hvor sterkt utviklingsmønsteret for det enkelte søkeord korrelerer med selve den årlige tidsserien (1984, 1985, 1986, ... 2006, 2007), altså med lineær tid. For detaljert presentasjon av denne analysemetodologien, se Rand-Hendriksen (2008).

Tilpasning av metoden for bruk i Kroatia

Undersøkelsen i Kroatia bruker den samme metoden som beskrevet. Jeg skal nå ta for meg hvordan jeg tilpasset bruken av metoden i Kroatia og hovedfokuset vil være på de utfordringene som jeg møtte når jeg skulle tilpasse metoden til mediearkivsituasjonen i Kroatia.

Kroatia har ingen ekvivalent til Retriever eller en søkbar, elektronisk database for aviser som daterer lenger tilbake enn fem til ti år. Jeg benyttet derfor det Kroatiske

nyhetsbyrået Hrvatska Izvještajna Novinska Agencija (HINA), som prosjektet fikk tilgang til ved å tegne et abonnement. Dette nyhetsbyrået inneholder artikler og dokumenter, inkludert bilder, som kan daterer tilbake til midten av 1990. I undersøkelsen fra Kroatia valgte vi å samle inn data fra og med 1991. Vi fikk da hele år som enhet for analysen. Det kroatisk nyhetsbyrået, HINA, kan sees på som en ekvivalent til det norske NTB eller det internasjonale Reuters. HINA ble opprettet 26.7.1990 som en statlig eid bedrift. Den 02.11.2001 ble imidlertid HINA en uavhengig, offentlig mediebedrift. Nyhetsbyrået dekker innenlands og utenlandssaker med temaer som blant annet omfatter økonomi, politikk, sport og kultur. Den tilbyr både en kroatisk og en engelsk versjon av nettsiden.

Også i den kroatisk undersøkelsen ville det ha vært ideelt å inkludere ulike aviser, inkludert lokalaviser. For ideologiske refleksjoner av og bidrag til samfunnet, hvordan verden presenteres, kan som påpekt, variere fra avis til avis. Ved å inkludere ulike aviser ville behovet for representativitet dekkes optimalt. I dag er dette imidlertid umulig, ettersom den metoden vi bruker krever elektroniske søkemotorer som ikke finnes. For de aller fleste aviser i Kroatia har ikke en tilfredsstillende database eller søkemotor som kan gi treff på relevante søkeord. Mediarkivet Retriever har i Norge laget en omfattende og kompleks database, med god søkemotor og med svært mange aviser. I den norske analysen var det også, som vist, mulig å sjekke Aftenpostens representativitet. I Kroatia er det ikke mulig å foreta slike analyser av representativitet. Det var ikke andre databaser med søkbare elektronisk arkiverte aviser som daterer så langt tilbake som HINA⁹.

Om å oversette søkeord

Oversettelse av søkeord fra et språk til et annet utgjør en utfordring. Det er hele tiden nødvendig å være bevisst på hva det er de oversatte ordene reflekterer og så eventuelt tilpasse oversettelsen i stedet for å bruke direkte oversettelser. Oversettelsen av søkeord fra norsk til kroatisk ble utført av meg, og så vurdert av professor i Sentral-Europa og Balkanstudier ved UIO, Ljiljana Šarić. Jeg har erfaring oversettelser etter å ha arbeidet som norsk-bosnisk/kroatisk/serbisk (BKS) tolk i flere år i Semantix (tidligere Tolketjenesten.no). Mitt morsmål er bosnisk, som har dermed samme opprinnelse som kroatisk og serbisk språk. Under den Jugoslaviske kommunismen gikk også disse tre språkene under ett navn: Det *serbokroatiske* språket. Da de jugoslaviske landene begynte å bryte ut og etablere seg som

---

⁹ Å velge et nyhetsbyrå istedenfor en enkeltavis som basis for analysene er parallelt til det Ideologiprojektet har gjort i Ghana (Nafstad et al., 2009b).

selvstendige stater, ble imidlertid språket et redskap i etableringen av de nye statene. Etter dette har hvert av disse tre landene som brukte det serbokroatiske språket vært under ulik politisk innflytelse og utvikling. Følgelig har språket også blitt omformet og endret i noe ulike retninger i de tre landene. Det er imidlertid små forskjeller mellom dem og uavhengig av hvilket av disse språkene en har som morsmål, vil en lett kunne forstå de to andre. Ulikhetene i språkene er, slik jeg opplever det, mindre enn eller omtrent som ulikhetene mellom bokmål og nynorsk i Norge. Men, siden det *har* vært en utvikling i hvert av disse språkene vil det likevel finnes ord og uttrykk som er typiske i et land, men ikke i et av de andre. I prosessen med oversettelse av de norske søkeordene har det vært nyttig og metodisk nødvendig å undersøke faktisk bruk av ordene i HINA og andre kroatiske medier. For meg har Google Translate vært nyttig i denne prosessen. Til sist har jeg, som presisert, fått god veiledning og hjelp av lingvist og professor Ljiljana Šarić. Morsmålet og spesialkompetansen til Šarić er det kroatiske språk. I tillegg har hun bred faglig kompetanse i BKS-språkene. Hun vurderte til sist alle oversettelsene av søkeordene.

Nedenfor følger søkeordene som ble valgt for å søke i databasen i HINA. Jeg har da vært mest opptatt av at søkeord skulle ha samme meningsinnhold som de norske. Jeg vil etter hvert enkelte ganger knytte kommentarer til mine oversettelser av de norske ordene.

“Jeg” og “meg” versus “vi” og “oss” ble i Kroatia til “*individ*” versus “*samfunn*” (“*pojedinač*”/“*pojedinci*” og “*društvo*”/“*društva*”): For bruken av enten den individualistiske formen “jeg” eller den kollektivistiske formen “vi” kan her reflektere individers måte å holde fram seg selv eller fellesskapet. Endringen fra “jeg” og “meg” til “*individ*” og fra “vi” og “oss” til “*samfunn*” ble foretatt fordi de opprinnelige søkeordene (“jeg”/“meg” og “vi”/“oss”) er så frekvent brukt at søkemotoren i HINA ikke fungerte for disse søkeordene. Derfor ble “*individ*” og “*samfunn*” brukt som en slags ekvivalent til “jeg”/“meg” og “vi”/“oss”.

“Rettighet” versus “ansvar” eller “plikt” (“*pravo*”/“*prava*” versus “*odgovornost*”/“*odgovornosti*” eller “*dužnost*”/“*dužnosti*”): Ordet “rettighet” reflekterer verdier der fellesskapets og samfunnets bidrag til og nytte for enkeltmennesket vektlegges. “Ansvar” og “plikt” reflekterer verdifokus på fellesskapet og enkeltindividets ansvar for dette.

“Felles”, “samhold” og “samhørighet” (“*zajedničke*”/“*zajednički*”/“*zajednička*”/“*zajedničko*”, “*jedinstvo*” og “*pripadnost*”) og “likhet” og “rettferdighet” (“*ravnopravnost*” og “*pravda*”): Disse ordene reflekterer verdier som kan knyttes til fellesskapsverdier (“felles”, “samhold” og “samhørighet”) og horisontal egalitær kollektivismen (“likhet” og “rettferdighet”), mens “solidaritet” (“*solidarnost*”) har

direkte konnotasjoner til uselviske tanker og handlemønstre og kan anses som et *symbol* på kollektivistiske verdier.

“*Borger*” versus “*bruker*” (“*građanin*”/“*građani*” versus „*korisnik*“/“*korisnici*“): Disse ordene refererer til to ytterpunkter, der “*borger*” viser til ansvar for fellesskapet og hensynet til samfunnet, mens “*bruker*” betyr en som tar i bruk fellesskapets goder på måter som er typiske i neolibérale markedsøkonomier.

“*Takknemlighet*” og “*selvrealisering*” (“*zahvalnost*” og “*osobni razvoj*”): Dette er to ord som jeg inkluderte i tillegg til søkeordene som ble benyttet i den opprinnelige norske studien av individualisme og fellesskap. “*Takknemlighet*” kan sees på som et uttrykk for ydmykhet, og reflekterer fellesskapets gjensidige verdier. “*Selvrealisering*” peker derimot entydig mot individualisme. Fokuset er på realisering av seg selv og egne muligheter.

For hvert av søkeordene kartla vi antall artikler årlig hvor ordet var brukt. Men som tidligere presisert kan antall artikler variere fra år til år. Dette måtte det korrigeres for. Vi fikk derfor oppgitt det nøyaktige antallet artikler/dokumenter som er utgitt av nyhetsbyrået hvert år. På denne måten får vi korrigert for varierende antall artikler totalt. Men vi får ikke i Kroatia en så avansert korreksjonsfaktor som vi har i det norske materialet.

Søkemotorene i HINA (Kroatia) og Retriever (Norge) skiller seg fra hverandre i kompleksitet og hva som finnes av nyttige funksjoner. Det optimale ville vært en søkemotor som tillater å trunkere søkeord, slik det er mulig i Retriever. Det var ikke mulig i Kroatia. På grunn av manglende trunkeringsfunksjon og fordi bruken av ordene i kroatisk medier kan variere noe med entalls- og flertallsform, fant vi det nødvendig å søke ordene både i entalls- og flertallsform. Ordene “*solidaritet*”, “*samhold*”, “*samhørig*”, “*rettferdighet*”, “*takknemlighet*” og “*selvrealisering*” ble imidlertid ikke søkt i flertallsform ettersom de ikke anses for å være utbredt i annen form enn entall.

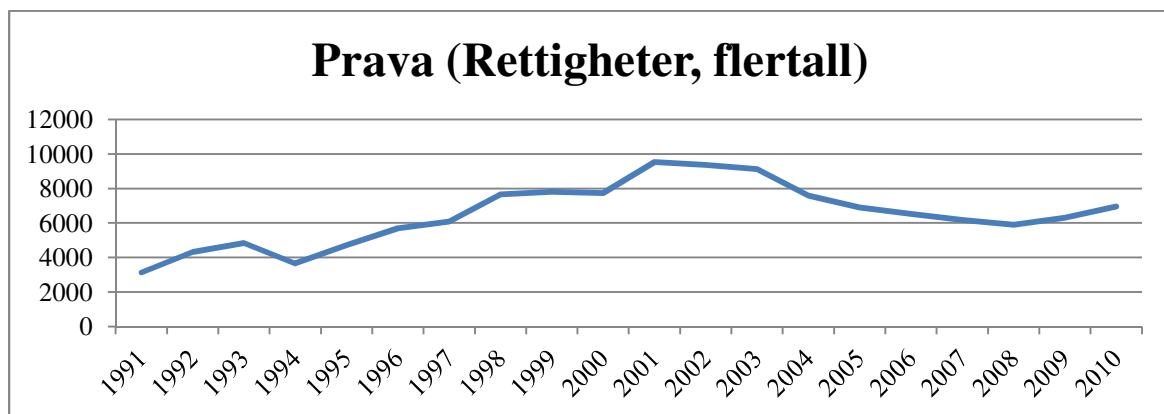
Heller ikke boolske funksjoner fungerte i søkemotoren til HINA, funksjonene som tillater oss å søke flere ord samtidig, slik det er blitt gjort i norske Retriever¹⁰. I tillegg fungerte søkemotoren på HINAs nettside ofte tregt og har en begrensning i visning: 600 artikler maksimalt. Dette innebærer at når et søkeord har en høy forekomst (over 600 i året), må søket deles opp i flere tidsperioder. Ordet “*rettigheter*”, for eksempel, dukker opp mer enn

---

¹⁰ Funksjonene for søkemotoren er beskrevet på nettsiden til HINA, konkret på følgende nettstedadresse, som er besøkt 15.3.2012 på: http://websrv2.hina.hr/eva/help/hib_help.html.

9000 ganger i løpet av enkelte år. Dette innebar at søket måtte deles opp i perioder på mindre enn en måned¹¹.

Frasesøk i HINAs søkemotor var heller ikke til å stole på. En frase er en rekke ord etter hverandre. De fleste søkemotorer krever at en setter frasen i anførselstegn. I denne undersøkelsen gjaldt frasesøk søkeordet ”*selvrealisering*” (”*osobni razvoj*”). Versjoner der ”*selvrealisering*” uttrykkes med ett ord på kroatisk ga ingen utslag i søkemotoren i HINA, derfor ble det på kroatisk uttrykt med to ord; ”*osobni razvoj*”. Etersom frasesøket ikke fungerte slik det skulle, dukket det opp artikler og dokumenter i søket der disse to ordene ikke alltid opptrådte samlet, og betydde følgelig ikke ”*selvrealisering*”.

Figur 1: Utvikling av flertallsformen av søkeordet ”rettigheter” (”prava”) i Kroatia

Etersom søkemotoren ofte bruker lang tid på å generere alle artiklene i søket, har datainnsamlingen i Kroatia vært mye mer tidskrevende enn i Norge. Tilsvarende justeringer med å bryte opp året i flere enheter måtte også foretas i Ghana og Tsjekkia (Nafstad, Blakar, Botchway, Bruer, Filkukova og Rand-Hendriksen, 2010; in press; Nafstad, Blakar, Botchway og Rand-Hendriksen, 2007).

Mens tidligere studier (Nafstad et al., 2009b; Nafstad et al., 2010; in press; Türken, submitted) i Oslo Ideologiprojekt har vist at utviklingen i Norge gjennom de siste tiår, under påvirkning av den globaliserte neoliberalismen, har ført til stadig sterkere individualisme på bekostning av fellesskapsverdier, er det vanskeligere å utvikle begrunnede hypoteser om hva slags ideologisk utvikling vi forventer å finne i Kroatia når det gjelder individualisme- og fellesskapsverdier. Kroatia er et nyetablert land, men som vist med en kompleks kulturell bakgrunn i sterk bevegelse mot det vestlige Europa. Det er følgelig ikke enkelt å danne

---

¹¹ Figur 1: Viser det reelle antallet artikler/dokumenter som er publisert med søkeordet ”rettigheter” (”prava”) for hvert enkelt år i perioden 1991-2010.

spesifikke hypoteser om hvordan den globaliserte neoliberalismen vil slå inn i og påvirke det ideologiske verdigrunnlaget i Kroatia. Når det er vanskelig å skulle predikere om hvordan den globaliserte neoliberalismen vil kunne påvirke balansen mellom individualisme og fellesskapsverdier i Kroatia, så skyldes dette også at diskursene omkring korrupsjon og politiske endringer også sannsynligvis vil kunne påvirke den ideologiske utviklingen av individualisme- og fellesskapsverdier på måter som er vanskelig å predikere. Også den historiske analysen som jeg presenterte om kulturell, religiøs og politisk utvikling på Balkan gjennom århundrene, viser at det ikke er enkelt å predikere ideologiutviklingen i Kroatia. I utgangspunkt er derfor det foreliggende prosjektet i stor grad et deskriptivt studium om ideologiutviklingen slik det avspeiles i kroatisk avisspråk. Men, som drøftet, vil jeg anta at dagens globaliserte neoliberalisme, med sin sterke individualisme også vil slå inn i Kroatia. For Kroatia er, som pekt på, nå orientert mot vesten og EU. Jeg antar at den offentlige diskursen i Kroatia, i motsetning til den norske, vil være mer sprikende og motsetningsfull når det gjelder individualisme- og fellesskapsverdier.

Presentasjon og diskusjon av resultater

Individualisme og kollektivism i Kroatia: 1991-2010

Kroatia er, som beskrevet, et land i en dramatisk verdimesig og ideologisk overgangsfase. Fra å ha vært en del av det tidligere Jugoslavia, som hadde et kommunistisk styresett frem til 1991, til å undertegne avtalen om EU-medlemskap, har landet gjennomgått enorme endringer. Mot denne bakgrunnen forventes det at utviklingen i individualisme- og kollektivismeverdier ikke vil vise klare og entydige mønstre, men skifte og svinge ganske sterkt. Tabellene 2 og 3 som presenterer resultatene for de kroatiske søkeordene viser da også at de fleste søkeordene ikke korrelerer signifikant med tid. Tvert imot, de fleste av korrelasjonene er svært lave. Dette reflekterer en ujevn og skiftende ideologisk utvikling over tid i de to tiårene fra 1991 til 2010.

Som drøftet fungerte ikke ”*jeg OR meg*” i søkemotoren i Kroatia og ble derfor byttet ut med ”*individ*” og ”*individer*” (”*pojedinac*”/”*pojedinci*”). Antall artikler med så vel entalls- som flertallsformen av ordet viser en nedgang på henholdsvis 7 % og 57 %, med EMAC på respektive -1.3 % og -2.2 %¹². ”*Samfunn*” i entall og flertall (”*društvo*”/”*društva*”) som av samme grunn måtte brukes istedenfor ”*vi OR oss*”, har derimot hatt en sterk økning, med henholdsvis 100 % og 57 % og med EMAC på respektive 2.9 % og 2.5 %. Korrelasjon med lineær tid er signifikant kun for søkeordene for ”*samfunn*” (”*društvo*”/”*društva*”), men ikke for ”*individ*”/”*individer*” (”*pojedinac*”/”*pojedinci*”). Forekomsten av artikler med entallsformen av ”*samfunn*” (”*društvo*”) nådde toppen i 2002, mens den for flertallsformen ”*društva*” nådde en foreløpig topp i 2010. Endringen i bruk av ordene ”*individ*” og ”*samfunn*” tyder på at fellesskapsverdier, slik de reflekteres gjennom disse søkeordene, holdes tydelig fram i den kroatiske mediediskursen. Dette kan tolkes i sammenheng med Kroatias korte historie som selvstendig stat der det blir viktig å ha fokus på det å skape et fellesskap, men også på bakgrunn av Kroatias tidligere hierarkiske kollektivismekultur. Nedgangen i søkeordene for ”*individ*” (”*pojedinac*”/”*pojedinci*”) er særlig interessant med hensyn på kollektivismideologi. For dette viser at enkeltindivider stadig sjeldnere omtales som nettopp det; individ eller enkeltmenneske i den offentlige mediediskursen.

---

¹² Alle prosentvise endringer (ikke EMAC) er i teksten avrundet opp eller ned til nærmeste hele tall.

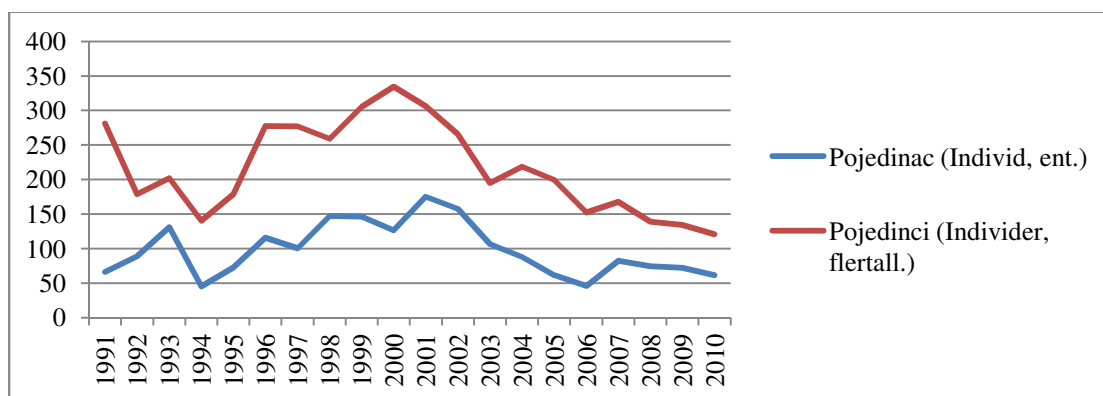
Tabell 2: Søkeordene som ble brukt i den longitudinelle (1991-2010) analysen av det kroatiske samfunnet med antall artikler i 2010 (justert); prosentvis økning/nedgang siden 1991; korrelasjon (Pearson's r) med lineær tid (år); estimert gjennomsnittlig årlig endring (EMAC) for hvert søkeord og laveste og høyeste forekomst i antall artikler for hvert søkeord/året hvor dette forekommer.

Søkeord	Korrigert antall artikler i 2010	Prosentvis økning/nedgang siden 1991	Korrelasjon med lineær tid (år)	Estimert mean årlig endring (EMAC) (i %) 1991-2010	Lavest forekomst /År	Høyest forekomst / År
Pojedinac (Individ, ent.)	62	-6,6 %	-0,200	-1,3	34/1991	196/2001
Pojedinci (Individer, flertall.)	121	-57,1 %	-0,420	-2,2	127/1994	343/2001
Korisnik (Bruker, ent.)	297	858,4 %	0,500**	6,3	16/1991	704/2000
Korisnici (Brukere, flertall.)	365	318,9 %	0,842**	6,5	45/1991	464/2001
Pravo (Rettighet, ent.)	3664	12,0 %	0,275	1,4	1687/1991	7268/2002
Prava (Rettigheter, flertall)	5713	-5,8 %	-0,005	0,0	3127/1991	9538/2001
Osobni razvoj (Selvrealisering)	4*	255,7 %	0,381	5,5	0/1991	23/2002
Društvo (Samfunn, ent.)	2024	99,6 %	0,587**	2,9	523/1991	2520/2002
Društva (Samfunn, flertall.)	2832	57,2 %	0,748**	2,5	929/1991	3448/2010
Gradanin (Borger, ent.)	144	-55,6 %	-0,133	-0,6	95/1993	307/2002
Gradani (Borgere, flertall)	1424	-36,7 %	0,212	0,9	538/1994	2211/2002
Solidarnost (Solidaritet)	292	-33,8 %	0,416	1,7	192/1994	572/2004
Pravda (Rettferdighet)	259	21,3 %	0,125	1,1	85/1994	683/2002
Dužnost (Plikt, ent.)	1513	92,7 %	0,229	1,4	405/1991	2918/2000
Dužnosti (Plikter, flertall.)	1304	52,2 %	0,137	0,7	442/1991	2614/2000
Odgovornost (Ansvar)	1339	-13,5 %	0,026	0,1	799/1991	2912/2002
Odgovornosti (Ansvar, flertall)	793	25,4 %	0,134	0,6	326/1991	1561/2001
Jedinstvo (Samhold)	172	-66,5 %	-0,681**	-4,4	209/2010	669/1999
Ravnopravnost (Likhet, ent.)	180	-28,1 %	0,606**	3,9	57/1993	324/2007
Pripadnost (Samhørig, ent.)	126	-57,9 %	-0,586**	-3,6	94/1994	235/2000
Zajedničko (Felles)	463	-5,6 %	0,049	0,3	253/1991	1279/2002
Zajedničke (Felles)	649	-38,4 %	-0,371	-1,6	543/1991	1323/2002
Zajednički (Felles)	1218	-5,6 %	0,049	0,3	724/1991	2073/2002
Zajednička (Felles)	379	-43,9 %	-0,558**	-2,4	348/1991	721/2002
Zahvalnost (Takknemlighet)	163	-32,9 %	-0,769**	-4,3	125/1991	347/1997

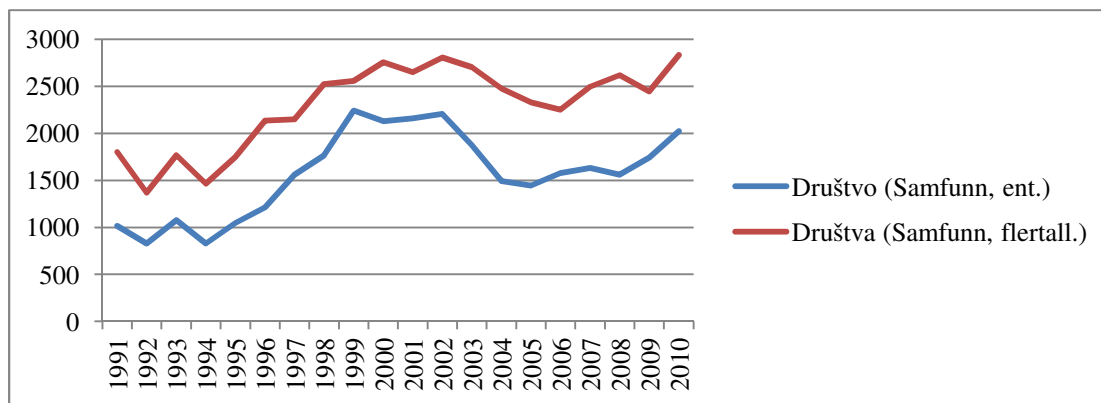
* 1992-2010 pga. forekomst på 0 i 1991, **Korrelerer signifikant på .05 nivå

De endringene som Kroatia nå gjennomgår, blant annet mot EU-medlemskap, viser imidlertid også at neoliberale individualisme- og markedsverdier kommer mer og mer frem. Eksempel på dette er ”bruker”/”brukere” (”korisnik”/”korisnici”). Både i entalls- og flertallsform er det gjennom perioden stor økning i antall artikler som inneholder søkeordet ”bruker”/”brukere”; henholdsvis på 858 % og 319 %. Endringer for begge formene korrelerer signifikant positivt med lineær tid og har EMAC på respektive 6.3 % og 6.5 %. Antall artikler med ”bruker” når en topp i 2000 og 2001, og flater deretter ut mot 2010. Samtidig som betegnelsen ”bruker”/”brukere” (”korisnik”/”korisnici”) blir mer vanlig i omtalen av individer i Kroatia, omtales individene i stadig mindre grad som ”borger”/”borgere” (”građanin”/”građani”). Forekomsten av artikler som inneholder ”borger”/”borgere” (”građanin”/”građani”) synker med respektive 56 % og 37 %. Men utviklingen korrelerer ikke signifikant med lineær tid.

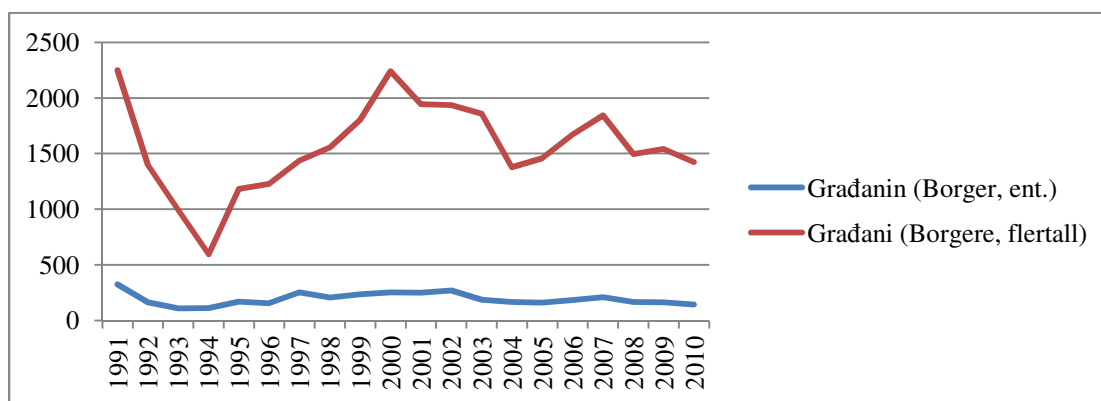
Funnene vi har presentert så langt er klare: Nettopp motstridende om utviklingen av individualisme- og fellesskapsverdier. Den økende bruken av ”samfunn” sammen med den reduserte bruken av ”individ” peker klart mot en styrking av fellesskapsverdiene. Den store økningen av ”bruker” kombinert med en klar reduksjon av det samfunnsansvarlige ”borger”, peker derimot mot akseptering og styrking av dagens globaliserte ideologi, den neoliberalistiske individualisme. Slike funn er som antatt ikke overraskende i nyetablerte Kroatia, en nasjon som gjennom et par tiår gjennomgår nærmest ekstreme ideologitransformasjoner; fra å være del av det kommunistiske Jugoslavia med sin vertikale, hierarkiske kollektivismen og til å være underveis inn i EU med sitt sterke individualisme og markedsøkonomiske verdigrunnlag.

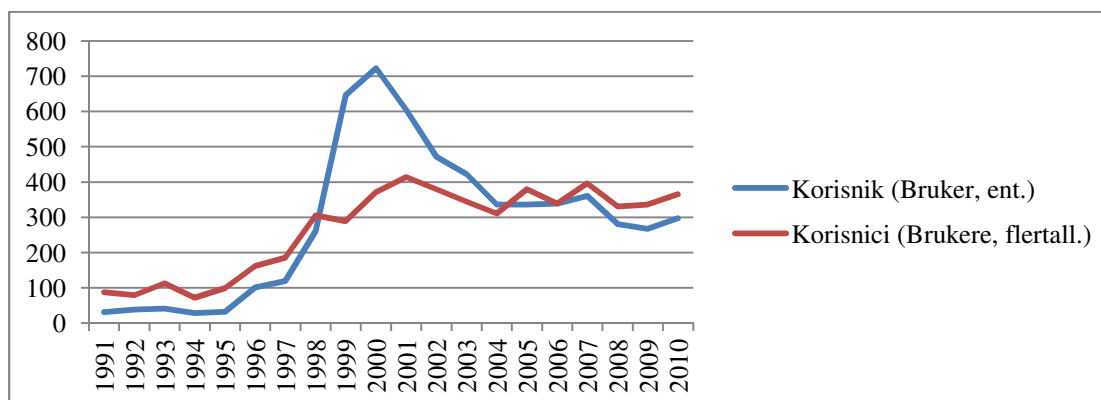
Figur 2: Justerte forekomster av søkeordet "individ" ("pojedinač"/"pojedinci") i Kroatia

Figur 3: Justerte forekomster av søkeordet "samfunn" ("društvo"/"društva") i Kroatia

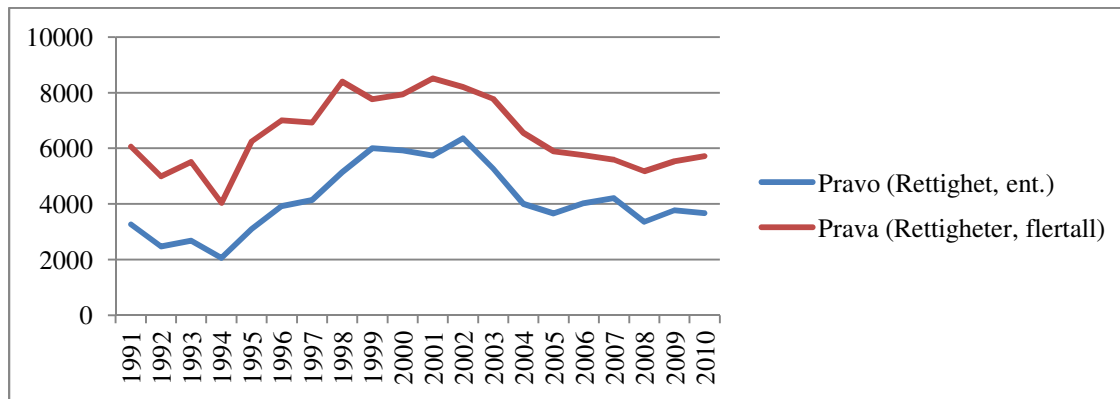
Figur 4: Justerte forekomster av søkeordene "borger"/"borgere" ("građanin"/"građani")

Figur 5: Justerte forekomster av søkeordene "bruker"/"brukere" ("korisnik"/"korisnici")

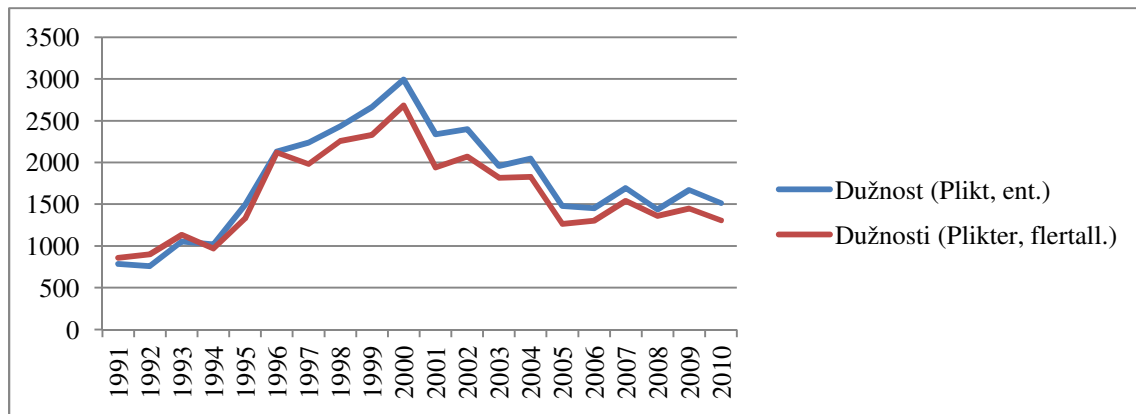
Utviklingen for begrepet "rettighet"/"rettigheter" ("pravo"/"prava") er vanskeligere å tolke. Artikler med entallsformen "pravo" øker med 12 % i perioden, mens forekomsten av artikler med flertallsformen "prava" synker med 6 %. EMAC ligger på henholdsvis 1.4 % og 0.0 %

og ingen av utviklingstendensene korrelerer signifikant med lineær tid. Begrepene reflekterer den individualistiske kjerneverdien ”rettighet” for individet, men kan på kroatisk også bety ”rett fram” eller ”rett” som i ”en rett linje”. Tolkningen av utviklingen av disse begrepene er følgelig problematisk. Det som er særlig interessant, men ikke lett å forklare, er imidlertid at entalls- og flertallsformen viser ulik utvikling.

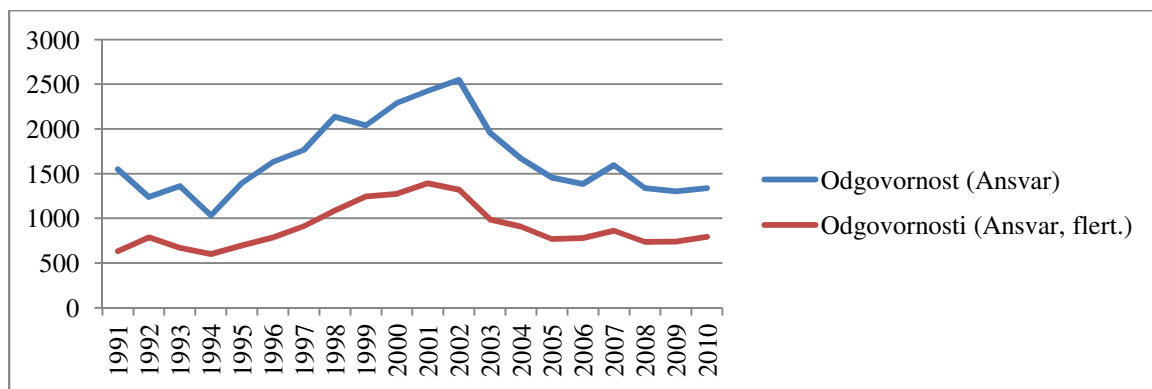
Figur 6: Justerte forekomster av søkeordene ”rettighet”/”rettigheter” (”pravo”/”prava”)

Samfunn og fellesskap må i følge vestlig individualistisk samfunnsideologi fungere slik at individene kan kreve sine rettigheter, men individene må derfor også bidra til fellesskapet; individene har plikter i forhold til fellesskapet og andre i fellesskapet. I et tradisjonelt vertikalt kollektivistisk samfunn er det derimot først og fremst plikten overfor gruppe og land som står fram som det viktige. ”Plikt”/”plikter” (”dužnost”/”dužnosti”) er et fellesskapsord som viser økt forekomst i Kroatia. Økningen er så stor som 97 % for entallsformen og 52 % for flertallsformen av ordet. EMAC ligger på respektive 1.4 % og 0.7 %, men utviklingen korrelerer ikke signifikant med lineær tid, verken for entalls- eller flertallsformen. En slik økning i fokuset på plikt underbygger en beskrivelse av det kroatisk samfunnet som et samfunn som fremdeles prioriterer verdier knyttet til fellesskapet og enkeltindividets bidrag og forpliktelser ovenfor fellesskapet.

Figur 7: Justerte forekomster av søkeordene ”dužnost”/”dužnosti” (”plikt”/”plikter”)

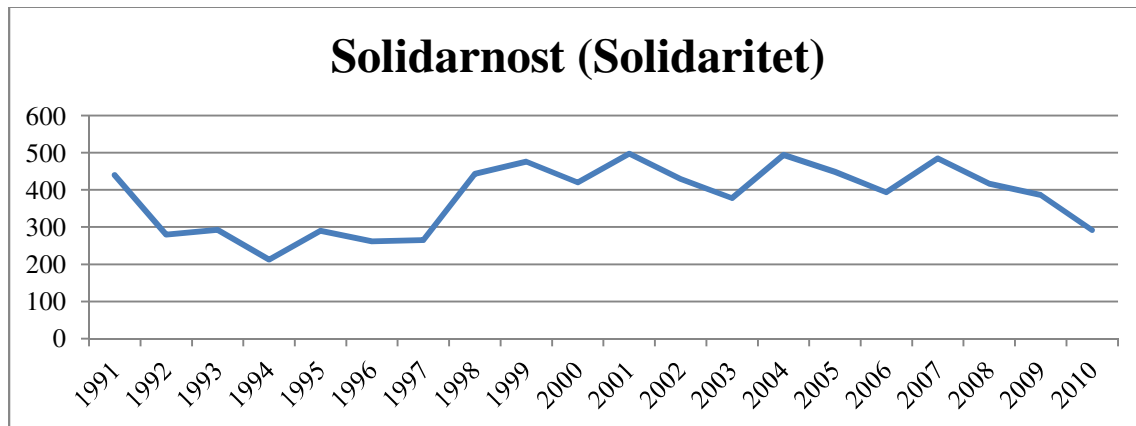
Et annet ord som på tilsvarende måte som ”*plikt*” ivaretar de kollektivistiske verdiene, er ”*ansvar*” i entall og flertallsform (”*odgovornost*”/”*odgovornosti*”). Artikler med flertallsformen ”*odgovornosti*” øker med 25 % gjennom perioden. Ser vi derimot på ”*ansvar*” i entallsform, ser vi at bruken reduseres med 14 %. Markert ulik utvikling i entallsform og flertallsform gjør det vanskelig å tolke utviklingen til dette begrepet. Men som med ”*rettighet*” (”*pravo*”/”*prava*”) anser vi denne sprikende utviklingen for entalls- og flertallsformen som en mulig reaksjon på at Kroatia har vært og er i sterk ideologisk transformasjon.

Figur 8: Justerte forekomster av søkeordet "plikt" i entall og flertallsform (”odgovornost”/”odgovornosti”).

”*Solidaritet*” (”*solidarnost*”) er et begrep som ivaretar kollektivistiske verdier som ansvar og omsorg for hverandre. I det kroatisk samfunnet ser vi at forekomsten av artikler med ”*solidarnost*” viser nedgang på 34 %, med EMAC på 1.7 %. Og utviklingen korrelerer ikke signifikant med lineær tid. Ordet ”*solidaritet*” har imidlertid hatt en stor betydning i det

tidligere Jugoslavia. Men dataene viser at det moderne Kroatia nå utvikler seg vekk fra fokuset på solidariske verdier om ansvar og omsorg for samfunnet og de andre. Dette kan reflektere en kritikk av det tidligere hierarkiske og kommunistiske Jugoslavia. Men utviklingen kan også forklares ut fra det økende fokuset på individer som ”brukere” i Kroatia. Markedsøkonomiske verdier og dermed også konkurranseaspektet mellom mennesker prioriteres nå mer og mer på bekostning av solidaritet.

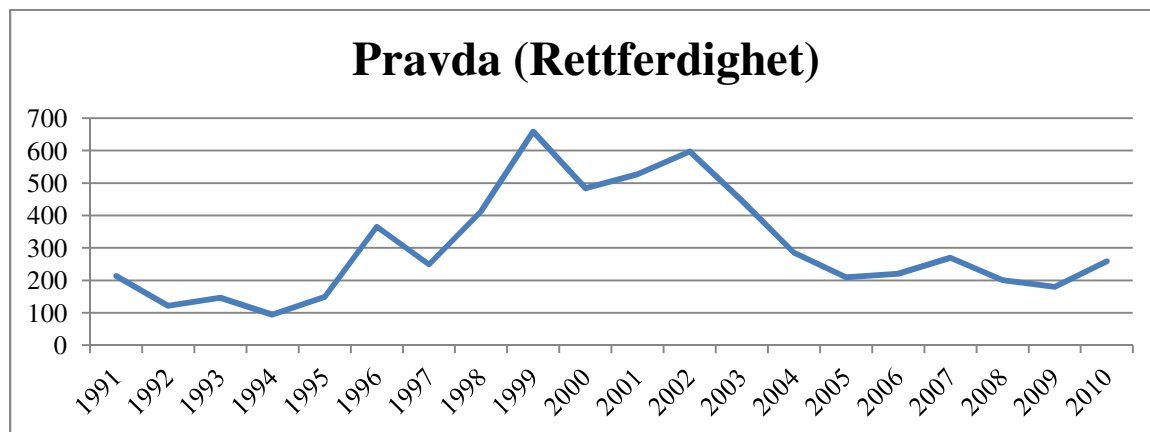

Figur 9: Justerte forekomster av søkeordet ”solidaritet” (”solidarnost”)

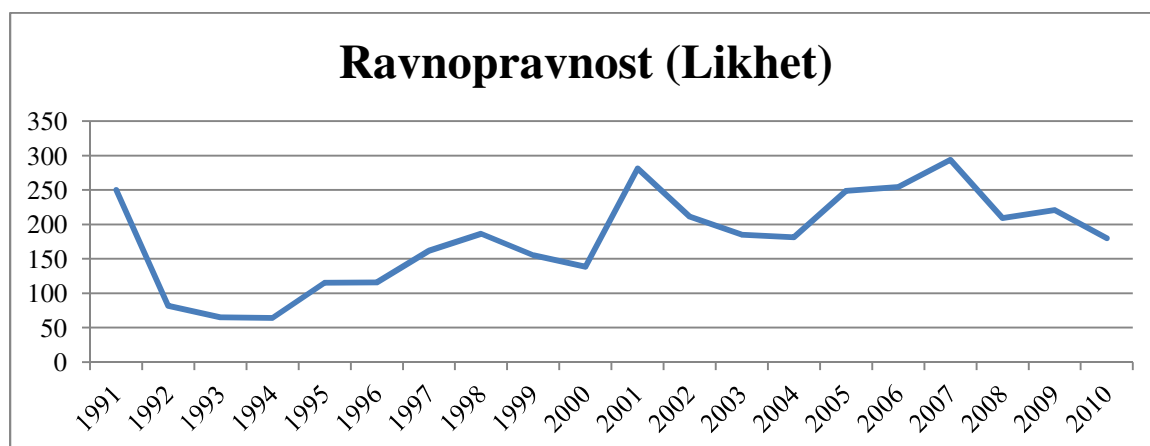
Bruken av det fellesskapsorienterte ordet ”rettferdighet” (”pravda”) øker med 21 % i perioden. EMAC er 1.1 %, men utviklingen korrelerer ikke signifikant med tid. Økningen i bruken av søkeordet ”rettferdighet” (”pravda”) kan muligens sees i sammenheng med korrupsjonen som har preget Kroatia. Korrupsjon i et samfunn er noe som skaper og forsterker urettferdighet og ulikhet. Likheter og rettferdighet er to verdier som ofte knyttes sammen. Derfor er det interessant også samtidig å se på utviklingen av ordet ”likhet” (”ravnopravnost”) i det kroatisk samfunnet. ”Ravnopravnost” viser en nedgang på 28 % gjennom perioden. Men det er likevel ikke uproblematisk å konkludere med at ”likhet” (”ravnopravnost”) og ”rettferdighet” (”pravda”) viser motsatt utvikling. For ”ravnopravnost” (”likhet”) viser en spesiell utvikling¹³. Det første året (1991) er bruken av ”likhet” (”ravnopravnost”) relativt sett meget høy sammenlignet med resten av perioden. Fra 1991 til 1992 faller imidlertid bruken med dramatiske 67 %. Deretter går bruken litt opp og ned. Men totalt sett er det gjennom perioden en stigningstrend i bruken av ”likhet” som korrelerer signifikant med lineær tid, selv om bruken i det siste året (2010) altså går ned med 28 % sammenlignet med det første året (1991) (se tabell 2). Bruken av ordet ”likhet”

¹³ Se figur 11.

(”*ravnopravnost*”) dette første året, da Kroatias selvstendighet trådte i kraft, var følgelig spesielt høy (se figur 11). Oppsummerende: Utviklingen for ”*likhet*” (”*ravnopravnost*”) sett i sammenheng med utviklingen for ”*rettferdighet*” (”*pravda*”), to verdier som ofte sees i sammenheng, illustrerer kompleksiteten og svingningene i ideologiene i dagens moderne Kroatia.

Figur 10: Justerte forekomster av søkeordet "rettferdighet" ("pravda")

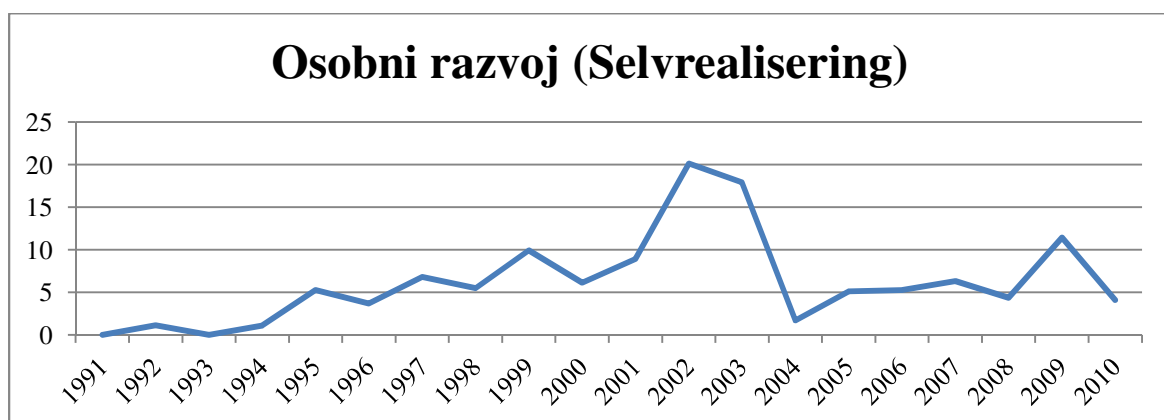
Figur 11: Justerte forekomster av søkeordet "likhet" ("ravnopravnost")

Resten av søkeordene som ble brukt i denne undersøkelsen for å fange opp utviklingen av kollektivistiske verdier viser derimot alle en avtagende utviklingstrend: ”*Takknemlighet*” (”*zahvalnost*”), ”*samhold*” (”*jedinstvo*”) og ”*samhørighet*” (”*pripadnost*”) har nedgang på henholdsvis 33 %, 67 % og 58 %, med EMAC på -4.3 %, -4.4 % og -3.6. Utviklingen for disse tre søkeordene korrelerer signifikant negativt med lineær tid. Alle de fire formene av søkeordet ”*felles*” (”*zajedničko*“, ”*zajedničke*“, ”*zajednička*“ og ”*zajednički*“), viste også nedgang i bruken på henholdsvis 6 %, 38 %, 44 % og 6 %. For bare en av de fire kroatisk

formene av “felles“ – ”zajednička“ – korrelerte imidlertid utviklingen signifikant negativt med lineær tid.

Ordet “selvrealisering“ er et kjernebegrep i individualismeideologi. Uttrykket “selvrealisering“ kan oversettes til kroatisk på ulike måter. Men bare i en av de mulige oversettingene til kroatisk, nemlig gjennom to-ords uttrykket “osobni razvoj“, ble uttrykket “selvrealisering“ identifisert gjennom søkene i HINA for perioden 1991-2010. De andre mulige oversettelsesformene av begrepet „selvrealisering“ var ikke brukt i artikler i HINA. Det problematiske er imidlertid at søkemotoren i HINA ikke skiller på om en artikkel inneholder de to ordene “osobni“ og “razvoj“ stående hver for seg, eller om de står inntil hverandre og altså presist betyr “selvrealisering“. I 1991 var det ikke en eneste artikkel som inneholdt begge de to ordene. Men fra 1992 til 2010 var det en økning på hele 256 % av artikler som inneholdt begge disse to ordene. En systematisk gjennomlesing av artiklene som inneholdt de to ordene “osobni“ og “razvoj“ i de første årene av perioden viste at det var i 1995 de to ordene for første gang stod sammen som en frase og dermed presist fanget betydningen av “selvrealisering“. Fra 1995 har dette uttrykket vært i jevnlig bruk. Det at et uttrykk som “selvrealisering“ finner sin plass også i det kroatisk språket er et av de mest interessante dataene mine på at den globaliserte neoliberalismen med sin sterke individualisme i er på vei inn i Kroatia. Vi må imidlertid ta forbehold om den detaljerte utviklingen i bruken av “selvrealisering“ uttrykt gjennom frasen “osobni razvoj“ fra 1995 og frem til periodens slutt i 2010. Det har ikke vært mulig innenfor rammene av en masteroppgave å lese gjennom alle artiklene i denne perioden som inneholder disse to ordene for å undersøke om ordene opptrer ved siden av hverandre som en frase. Det vi imidlertid kan slå fast med sikkerhet er at “selvrealisering“ uttrykt gjennom frasen “osobni razvoj“ ble brukt første gang i 1995.

Figur 12: Justerte forekomster av søkeordet "selvrealisering" ("osobni razvoj")

La meg nå sammenfatte resultatene om utviklingen av individualisme- og fellesskapsideologiene i Kroatia gjennom de siste to tiårene: Det er liten tvil om at den sterke individualismen i den globaliserte neoliberalismen også har slått inn i den offentlige diskursen i Kroatia: Den store økningen av “*bruger*” (“*korisnik*”) sammen med introduksjonen av nyordet “*selvrealisering*” (“*osobni razvoj*”) er av en de viktigste indikasjonene på dette. Men det kroatiske ideologibildet er ikke entydig med hensyn til en systematisk sterkere individualismeutvikling. For bruken av ordene “*individ*”/“*individer*” (“*pojedinac*”/“*pojedinici*”) går ned og “*rettighet*”/“*rettigheter*” (“*pravo*”/“*prava*”) viser en sprikende tendens: Bruken av entallsformen “*rettighet*” (“*pravo*”) øker, mens flertallsformen “*rettigheter*” (“*prava*”) går noe ned. Analysene av utviklingen av kollektivism- og fellesskapsordene viser et enda mer sammensatt bilde: Bruken av ordet “*samfunn*” i entall og flertallsform (“*društvo*”/“*društva*”) går ganske markant opp gjennom perioden. Men individet som samfunnsdeltaker, altså uttrykket “*borger*” (“*građanin*”/“*građani*”) går markant ned. Og mens “*rettighet*”/“*rettigheter*” (“*pravo*”/“*prava*”) viste et sammensatt utviklingsmønster, viser derimot “*plikt*”/“*plikter*” (“*dužnost*”/“*dužnosti*”) en klar økning. Videre, utviklingen av ordet “*ansvar*” (“*odgovornost*”/“*odgovornosti*”) spriker på samme måte som for “*rettighet*” (“*pravo*”/“*prava*”). Når det gjelder verdiene “*rettferdighet*” (“*pravda*”) og “*likhet*” (“*ravnopravnost*”), går utviklingen i bruken av disse to ordene i motsatte retninger. Men utviklingen for “*likhet*” er som drøftet spesiell. Hovedinntrykket er imidlertid at kollektivism og fellesskapsverdier er på sterkt vikende front i den offentlige diskursen i dagens Kroatia: “*Solidaritet*” (“*solidarnost*”), “*samhold*” (“*jedinstvo*”), “*samhørighet*” (“*pripadnost*”), “*takknemlighet*” (“*zahvalnost*”), og “*felles*” (“*zajedničko*”, “*zajedničke*”, “*zajednička*” og “*zajednički*”) viser alle nedgang i bruk gjennom perioden (1991-2010). Det forhold at flere søkeord viser forskjellig utvikling i entalls- og flertallsform dokumenterer også hvor sammensatt og motstridende den ideologiske utviklingen i Kroatia er.

I tabell 4 (se vedlegg) presenteres utviklingen for søkeordene der entalls-, flertalls- og de ulike bøyingsformene er slått sammen. I sammenslåingen er det vektet for antall artikler hvor den enkelte form forekommer. Denne tabellen må imidlertid tolkes med forsiktighet, som drøftet særlig for de søkeordene hvor utviklingsmønsteret går i motsatte retninger for de ulike formene av søkeordet.

Til sist er det et spesielt empirisk særtrekk ved utviklingsmønsteret i Kroatia som jeg vil trekke frem: Hele 20 av de totalt 25 søkeordene jeg kartla når sitt høyeste bruksnivå i 2000-02 (se tabell 2). Det interessante her er at dette gjelder i like stor utstrekning for

individualisme- som for fellesskapsordene. Denne utviklingstrenden i bruk av ord kan, slik jeg vurderer det, mest sannsynlig føres tilbake til de store endringene i den politiske arenaen i nettopp denne perioden. Som tidligere presentert har Kroatia vært preget av kristendemokratisk og konservativ (HDZ) politikk helt siden Kroatias selvstendighet i 1991. I mandatperioden 2000-04 kom imidlertid det sosialdemokratiske partiet (SDP) inn som hovedaktør på den politiske arenaen. HDZ og SDP er to store politiske partier i Kroatia, men med meget ulike politiske ideologier og ideer om fellesskaps- og individualismeverdier. Det at et annet parti etter nesten ti år kommer dominerende inn på den politiske arenaen kan klart ha formet den offentlige debatten. De verdiene som mine ulike søkeord ivaretar kan følgelig hele tiden ha vært gjenstand for diskusjon og forhandlinger i media og den offentlige diskurs. For en ideologisk utvikling som svinger så sterkt at bare 9 av de totalt 25 søkeordene om individualisme og fellesskapsverdier viser en utvikling som korrelerer signifikant (positivt eller negativt) med lineær tid (se tabell 2), synliggjør et samfunn med sterke og kontinuerlige ideologiske brytninger¹⁴. At vi i det nyetablerte Kroatia virkelig har fanget en periode med utvikling og brytning om de grunnleggende ideologiske verdier kan også oppsummerende synliggjøres ved at for 18 av de 25 søkeordene fant vi den laveste eller høyeste bruksfrekvensen i det første året (1991) eller i det siste året (2010).

Individualisme og kollektivism i Norge¹⁵

En sammenligning med utviklingen av individualisme og fellesskapsideologi i Norge gjennom den samme perioden vil kunne være en annen måte å avdekke hvor radikalt motstridende utviklingen eventuelt er i det nyetablerte Kroatia. For som presentert inngår denne studien av Kroatia i Oslo ideologiprojektet (organisert av Nafstad, Blakar og medarbeidere) der Norge er det landet som per i dag er mest grundig kartlagt. Norge og Kroatia vil imidlertid ha møtt den globaliserte neoliberalismen med sin sterke individualisme og markedsøkonomi ut fra svært ulike historiske og politiske forutsetninger: Kroatia som del av tidligere Jugoslavia var et hierarkisk, kollektivistisk samfunn med et sosialt velferdssystem som var lignende til det som Norge i dag har. Norge har tradisjonelt vært et horisontalt, individualistisk samfunn, men med sterke innslag av fellesskapsideologi og idealet om sosial

---

¹⁴ For Norges vedkommende korrelerer 14 av totalt 15 søkeord signifikant positivt eller negativt med lineær tid.

¹⁵ Se tabell 3 på side 52

og økonomisk likhet. De siste par tiår har imidlertid begge landene blitt påvirket av den globaliserte neoliberalismen.

Som det går fram av tabell 3, er utviklingsmønsteret i Norge forskjellig fra det vi finner i Kroatia: I den offentlige diskursen i Norge viser samtlige individualismeord markant stigning. Alle fellesskapsord, med unntak av to, viser nedgang. De to fellesskapsordene som viser en viss stigning de siste årene i Norge er ”*borgere*” og ”*vi OR oss*”. Men økningen av ”*borgere*” er langt mindre enn for ”*brukere*” så utviklingen mot en sterk individualisme er i dag tydelig når det gjelder representasjon av individet i den offentlige norske mediediskursen. Det økte personfokuset som avdekkes i media kommer til uttrykk ved at både ”*jeg OR meg*” og ”*vi OR oss*” øker. Men ”*jeg OR meg*” øker langt sterkere enn ”*vi OR oss*”. I motsetning til i det nyetablerte Kroatia ser vi derfor i Norge et ganske entydig homogent utviklingsmønster: Individualismen øker og fellesskapsverdier er på vikende front i den offentlige mediediskursen. Kroatia går som nå konkludert mot vestlig individualismeideologi. Men sammenligningen med Norge viser en utvikling av individualisme- og fellesskapsideologier jeg vil betegne som en hybrid.

Tabell 3: Søkeordene som ble brukt i den longitudinelle (1984-2010) analysen av det norske samfunnet med antall artikler i 2010 (justert)¹; prosentvis økning/nedgang siden 1984/1991; korrelasjon (Pearson's r) med lineær tid (år); estimert gjennomsnittlig årlig endring (EMAC) for hvert søkeord og laveste/høyeste forekomst i antall artikler for hvert søkeord og året hvor dette forekommer. Data for den perioden som er direkte sammenlignbar med tidsperioden vi har i Kroatia (1991-2010) er også inkludert.

Søkeord	Justert antall artikler i 2010.	Prosentvis økning/nedgang siden 1984/1991		Korrelasjon med lineær tid 1984-10/1991-10		Estimert mean årlig endring (EMAC) (i %) 1984-10/1991-10.		Lavest/høyest forekomst(år)
rettighet ² (right; entitlement)	1389	48	18	.91** ³	.81**	1.8	2.0	824 (1987)/ 1405 (2009)
plikt * (duty; obligation)	789	-24	-13	-0.90**	-0.70**	-1.3	-0.9	684 (2008)/ 1034 (1984)
ansvar * (responsibility)	5406	-10	-8	-0.81**	-0.74**	-0.5	-0.6	4862 (2005)/ 5983 (1987)
felles * (common; communal; shared)	3899	-23	-21	-0.89**	-0.79**	-1.5	-1.4	3628 (2003)/ 5073 (1984)
solidari * (solidarity)	286	-63	-56	-0.89**	-0.85**	-4.2	-4.6	286 (2010)/ 779 (1984)
samhold * (cohesion)	190	-28	-16	-0.80**	-0.52*	-2.7	-1.6	127 (2000)/ 336 (1986)
samhørig * (belongingness)	36	-64	-51	-0.92**	-0.83**	-5.0	-5.2	20 (2009)/ 98 (1984)/
brukere ⁴ (users)	483	85	172 ⁵	.89**	.90**	3.8	4.4	166 (1988)/ 562 (2009)
borgere (citizens)	490	22	24	.37	.21	0.5	1.5	338 (1993)/ 494 (1999)
jeg OR meg (I OR me)	24947	54	35	.98**	.97**	1.8	1.8	16224 (1984)/ 26340 (2007)
vi OR oss (we OR us)	34499	14	13	.67**	.93**	0.5	1.0	30220 (1984)/ 36141 (2007)
likhet * (equality)	1336	-8	-10	-0.84**	-0.72**	-0.9	-0.9	1182 (2007)/ 1484 (1991)
rettferdighet * (justice)	314	-13	1	-0.73**	-0.42	-1.0	-0.6	253 (2008)/ 375 (1986)/
selvrealisering * (self-realization)	38	289	147	.68**	.83**	4.4	7.0	10 (1984)/ 38 (2010)
takknemlighet * (gratitude)	174	-8	-30	-0.57**	-0.72**	-1.3	-2.5	129 (2004)/ 259 (1994)

¹ Registrerings- og søkeprosedyrene i det elektroniske mediearkivet Retriever har blitt revidert/forbedret flere ganger siden Oslo Ideologiprojekt startet sine analyser i 2002. Derfor har søk på forskjellige tidspunkter gitt marginalt forskjellige resultater for noen søkeord. Men de overordnede utviklingsmønstrene har vært de samme hele tiden.

² * betyr at søkeordet ble søkt trunkert.

³ * = signifikant på .05 nivå

** = signifikant på .01 nivå

⁴ 'brukere' og 'borgere' måtte søkes i flertallsform for å unngå andre frekvente meninger av søkeordet.

⁵ Større økning/nedgang i perioden 1991-2010 enn i perioden 1984-2010 indikerer en ikke-lineær utviklingstrend.

Kritiske vurderinger av metoden og analysene.

Vanligvis er det surveymetode som brukes i empiriske undersøkelser av verdier og ideologier. Jeg har imidlertid valgt en arkivmetodologi, og bruker arkiver over aviser. Fordi jeg er opptatt av utvikling av ideologier over tid, vil kvaliteten av undersøkelsen være avhengig av at det arkivet jeg bruker dekker en lengre tidsperiode. Søkemotoren i mediearkivene som brukes bør også være tilstrekkelig avanserte, blant annet med boolske funksjoner og mulighet for trunkering av søkeord. Dette er viktig for å kunne inkludere nyanser og ulike sammensetninger av de søkeordene som velges ut. Da elektronisk arkiverte aviser er forholdsvis nytt, finnes det ikke i dag i alle land mediearkiver som tilfredsstillende kravene for å kunne gjennomføre en longitudinell og komparativ analyse av den ideologiske utviklingen, basert på offentlig mediediskurs. Bruk av søkbare elektroniske avisarkiver setter derfor begrensninger for hvilke land en kan kartlegge den ideologiske utviklingen i. Som omtalt i forordet, hadde for eksempel Bosnia & Hercegovina ingen velfungerende søkbare elektroniske mediearkiver som muliggjorde en slik longitudinell undersøkelse. For datainnsamlingen i Kroatia har imidlertid mediearkivet, slik jeg vurderer det, vært tilfredsstillende nok for å kartlegge den ideologiske utviklingen.

Når det gjelder det komparative aspektet av prosjektet, avhenger ikke kvaliteten bare av mediearkivet og hvor avansert søkemotoren er: Oversettelse av søkeordene er også helt avgjørende. For ved sammenligning av utviklingen på tvers av språk og kulturer kreves det at søkeordene fanger de samme ideologiske dimensjonene. I denne undersøkelsen har dette enkelte ganger vært en utfordring. Som presentert måtte vi foreta en noe spesiell endring fra "jeg" og "meg" til "individ" og tilsvarende fra "vi" og "oss" til "samfunn". Dette ble som drøftet i metodekapitlet, gjort fordi de opprinnelige søkeordene ("jeg"/"meg" og "vi"/"oss") er så frekvent brukt at søkemotoren i kroatisk HINA ikke fungerte for disse. "Individ" og "samfunn" ble brukt som ekvivalenter til "jeg"/"meg" og "vi"/"oss", og vi kan ikke være helt sikre på at disse ordene reflekterer de samme verdiene som de opprinnelige norske søkeordene. Også søkeordet "rettighet" har, som drøftet, flere mulige tolkninger. At et søkeord kan tolkes på flere måter gjør at en må ta hensyn til at utviklingen av ordet over tid kan speile andre aspekter enn det som vi har ønsket å fange opp. Videre har frasesøk, eller rettere mangel på slik mulighet, vært viktig å ta opp som problem i denne undersøkelsen: "Selvrealisering" ble på kroatisk til en frase sammensatt av to ord; "osobni razvoj". Da slikt frasesøk ikke fungerte i HINA, førte dette, som drøftet, til utfordringer i analysen av materialet. I denne undersøkelsen er vi ellers rimelig sikre på at oversettelsene av søkeordene er kvalitativt gode og at de kroatisk søkeordene dermed reflekterer tilsvarende ideologiske dimensjoner i Kroatia som de norske gjør i Norge.

Det ville også ha vært interessant å undersøke andre arkiver enn aviser for samfunnsideologiske utviklingstrender. E-bøker og internettblogger er eksempler på slike alternative arkiver. Det ville gitt mer variasjon i beskrivelsen av samfunnsideologiske utviklinger. Sosiologene Hochschild & Garrett (2011) har for eksempel kartlagt utviklingen av neoliberalistiske- og individualistiske verdier og merkevarebygging av individet i USA både ved å bruke avisarkiver, men også ved å undersøke kirkelige kunngjøringer og rekrutteringsannonser for hæren. Det å utvide den foreliggende undersøkelsen til også å inkludere andre arkiver ville imidlertid ha blitt altfor omfattende for en masteroppgave.

Avsluttende kommentarer

Med dagens sterke globaliseringsprosesser med konstant og fri flyt av verdier og ideologier gjennom massemedia, blir de fleste samfunn, som drøftet, i dag inkludert i en symbolsk arena der ulike verdier og ideologier formidles, fornyes og reforhandles. Innenfor denne rammen har jeg studert Kroatia. Vi har sett nedgang og økning i både individualistiske og kollektivistiske søkeord i Kroatia. Uavhengig av retningen på endringene i bruken av individualisme- og fellesskapsordene, har bruken generelt utviklet seg på en ujevn, ikke-lineær måte som korrelerer svakt med lineær tid. Dette tyder på sterke og kontinuerlige forhandlinger og reforhandlinger mellom individualisme- og kollektivismeverdier i det kroatisk samfunnet. Det er mange mennesker som lever i Kroatia i dag som har vokst opp under kommunismen med kollektivistiske verdier. De har blitt påvirket av disse verdiene gjennom sosialiseringen, gjennom eksternalisering, objektivisering og internalisering, for å bruke Berger & Luckmanns (1966) omtalte teori og begreper. Følgelig tar de videre med seg inn det i nye i Kroatia de tradisjonelle kollektivismeverdiene. Samtidig viser folketellingen som er gjennomført av Kroatias sentrale statistikkbyrå at det i 2001 fantes bare 176 individer i landet som betegnet seg selv som Jugoslaver¹⁶. De aller fleste andre erklærte seg som kroater. Det er rimelig å forvente at kroatisk borgere etter ti år med uavhengighet (fra 1991) vil se på seg selv som tilhørende det kroatisk fellesskapet. Dette krever imidlertid nye ideologiske horisonter. Våre data tyder på at Kroatias dreining mot neoliberalistisk markedsideologi ikke automatisk visker vekk de kollektivistiske verdiene som store deler av befolkningen vokste opp med og ble sosialisert inn i under kommunismen i Jugoslavia. Dette viser at individets

---

¹⁶ Državni zavod za statistiku, webside besøkt 16.6.2012:
http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_03_10/H01_03_10.html

sosialisering inn i samfunnets verdier og meningssystemer har stor innvirkning på individet gjennom hele livet. Samtidig vil både individet og samfunnet kontinuerlig forandre seg. Følgelig vil det hele tiden være brytninger i et samfunn mellom nye ideologiske trender og de som finnes fra før. Etter hvert skjer det en slags akkulturasjon av de nye verdiene. De blir ikke rendyrket og styrende, i hvertfall ikke i første omgang. De innkorporeres i de allerede eksisterende samfunnsideologiske verdiene og resulterer i en lokal variant. Slik jeg fortolker dataene fra analysene, fremstår Kroatia som et land som ideologisk forhandler mellom sin fortid og sine planer for tiden som kommer: Det forhandles mellom historisk tradisjon, arv og generasjonene som ble født før krigen på 1990-tallet på den ene siden og vestens globaliserte markedsideologi med sin sterke individualisme og det fremtidige EU-medlemskapet på den andre siden.

Bronfenbrenner (1979) er en av dem som klarest har understreket hvor viktig det er at psykologi i sine teorier og modeller inkluderer den ideologiske rammekonteksten. Det å studere utvikling i og endring av samfunnsideologier, slik de speiles i den offentlige mediediskursen, representerer en empirisk tilnærming for å beskrive de ideologiske endringene som foregår i samfunnet over tid. Bruk av arkivmetoden kan oppsummerende bidra til å synliggjøre og beskrive de tatt for gitte meningssystemer og kulturelle rammer, her uttrykt gjennom massemedia og språket, som påvirker oss som individer og definerer våre oppfatninger om hvordan verden er hvordan den burde være.

Referanser

Adorno T. W. (1967). Sociology and psychology. I *New Left Review*. November-December, s. 67-80

Althusser, L. (1971). Ideology and Ideological State Apparatuses. I Althusser, L. (Red.), *Lenin and Philosophy and other Essays*. New York: Monthly Review Press.

Bajruši, R. Intervju: Tomislav Jakić: svjedočanstva insajdera iza kulisa novinarstva i politike. *Nacional*. Nr. 781, 2010.11.02. Nettside besøkt:

Barker, C. (2000). *Cultural studies: Theory and practice*. Sage Publications: London.

Berger, P. L. og Luckmann, T. (1966/2006). *Den samfunnsskapte virkelighet*. (Oversatt av Wiik F.) Bergen: Fagbokforlaget.

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaption. I *Applied psychology: An international review*.46:1; 5-68

Billig, M. (1991). *Ideology and opinions*. London: Sage.

Billig, M. (1997). Discursive, rhetorical, and ideological messages. I McGarty, C. & Haslam, S. A. (Red.) *The message of social psychology*. S. 36-53. Oxford: Basil Blackwell.

Birkeland, Å. (1992/2006). *Karl Marx: Arbeid, kapital og fremmedgjøring*. Oslo: Falken forlag.

Blakar, R. M. (1973/2006). *Språk er makt*. Oslo: Pax forlag A/S.

Blakar, R. M. (1979). Language as a means of social power. Theoretical-empirical explorations of language and language use as embedded in a social matrix. I Mey, J. L. (Red.). *Pragmalinguistics. Theory and Practice*. S. 131-169. The Hague: Mouton Publishers.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bruer, E. S. (2010). *Ideology and language: Examining an archival method for cross-cultural research*. Master's thesis in psychology. Department of psychology, University of Oslo

Carlquist, E., Nafstad, H. E. & Blakar, R. M. (2007). Community psychology in a traditional Scandinavian welfare society: The case of Norway. I S. Reich, M. Riemer, I. Prilleltensky & M. Montero (Red.). I *International community psychology: History and theories*. S. 282-298. New York: Springer.

Chiu, C-Y. og Hong, Y-Y. (2006). *Social psychology of culture*. New York: Psychology press.

Delaney, C. Language. (2004). We are what we speak. I *Investigating culture. An experiential introduction to anthropology*. S.137-168. Malden, MA : Blackwell Pub

Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*. London: Verso.

Egidius, H. (1994/2000). *Psykologisk leksikon*. (Oversatt av Rygge, J. og Anderssen, T. M.). Oslo: Aschehoug & Co.

Ekeland, T-J. (2009). Psykologi – den gode kunnskapen?. I Nafstad, H.E. & Blakar, R.M. (Red.). *Fellesskap og individualisme*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.

Hall, S. (1996). Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity. I Morley, D. & Chen, K.- H. (Red.). *Stuart Hall: Critical dialogues in cultural studies* (s. 411-441). London og New York: Routledge.

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hochschild, A. og Garret, S. B. (2011). Beyond Tocqueville's telescope: the personalized brand and the branded self. I *The Hedgehog Review*. 3; 83-95

Hudabiunigg, I. (2010). Contested identities: Miroslav Krleža's two Europes versus the notion of Europe's edge. I Šarić, Lj., Musolff, A., Manz, S. & Hudabiunigg, I. (Red.). I *Contesting Europe's eastern rim. Cultural identities in public discourse*. Bristol, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters.

Kuhner, J. T. (2010). A modern mafia state. Communist-era corruption still persists. *The Washington Times*. Hentet 29. mai 2012, fra:
<http://www.washingtontimes.com/news/2010/sep/30/a-modern-mafia-state/>

Marx, K. & Engels, F. (1932/1976). *The German ideology. Collected works. Vol. 5*. Moscow: Progress Publishers.

Miner, H. (1956). Body Ritual among the Nacirema. I *The American Anthropologist*. 58; 503-507.

Nafstad, H. E. (2002). The neo-liberal ideology and the self-interest paradigm as resistanse to change. I *Journal of radical psychology*, 3; 3-21.

Nafstad, H. E. og Blakar, R. M. Ideologier kartlagt gjennom mediespråket: en analysemetode. I Blakar, R. M. (2006). *Språk er makt*. Oslo: Pax forlag.

Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Carlquist, E., Phelps, J. M. & Rand-Hendriksen, K. (2007). Societal ideology and power: The influence of current neo-liberalism. I *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 17; 313-327.

Nafstad, H.E & Blakar, R.M. Ideologier om fellesskapsordninger i en nyliberalistisk tid. I Nafstad, H.E. & Blakar, R. M (Red.) (2009a). *Fellesskap og individualisme*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Botchway, A. & Rand-Hendriksen, K. (2009b). Globalization, ideologies and well-being: a study of a West African and a North European society. I *The Journal of Positive Psychology*, 4:4; 305-315

Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Carlquist, E., Phelps, J. M., & Rand-Hendriksen, K. (2009c). Globalization, neo-liberalism, and community psychology. I *American Journal of Community Psychology*. 43; 162-175.

Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Botchway, A., Bruer, E. S., Filkukova, P. & Rand-Hendriksen, K. (2010). *Cross-cultural studies of communal values: A post-communist East-European republic, a Nordic welfare state and a modern West-African society*. Teksten ble presentert på den 5. europeiske konferansen om positiv psykologi (ECCP) som fant sted i perioden; 2010-06-23 - 2010-06-26 i København

Nafstad, H. E. & Blakar, R. M. (2012). Ideology and social psychology. *Social and personality psychology compass*. 6; 282-294

Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Botchway, A., Bruer, E. S., Filkukova, P. & Rand-Hendriksen, K. (in press). Communal values and individualism in our era of globalization: A comparative study of three different societies. I Knoop, H. H. (Red.). *Cross-cultural advancements in positive psychology*. Dordrecht: Springer Publishing.

Nelson, G., & Prilleltensky, I. (2010). *Community psychology: In pursuit of liberation and well-being*. New York: Palgrave MacMillan.

Perse, E. M. (2001). *Media effects and society*. New Jersey: Lawrence Earlbaum.

Prilleltensky, I. (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*. Suny press.

Rand Hendriksen, K. (2008). *Ideological changes measured through changes in language: Development, description and preliminary validation of a new archival method*. Master thesis, Department of Psychology, University of Oslo.

Halvorsen, M. T. (2012). Trist for de som vil bli rike, men nyttig for meg. *Dagens Næringsliv*.. Hentet 10. mai 2012 fra:
<http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article2393316.ece>

Robins, K. (1991). Tradition and translation: National culture in its global context. I Corner, J. & Harvey, S. (Red.). *Enterprise and heritage: Cross-currents of national culture*. London: Routledge.

Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press.

Schevill, F. (1922/1971). *The History of the Balkan Peninsula: From the earliest times to the present day*. New York: Harcourt, Brace & co.

Schiller, H. (1969). *Mass communications and the American empire*. New York: Augustus M. Kelly.

Schiller, H. (1985). Electronic information flows: New basis for global domination. I Drummond, P. & Patterson, R. (Red.). *Television in transition*. London: British film institute.

Shavitt, S., Torelli, C. J. & Riemer, H. (2011). Horizontal and vertical individualism and collectivism: Implications for understanding psychological processes. I Gelfand, M. J.; Chiu, C-Y. & Hong, Y-y. (Red.). *Advances in Culture and Psychology (Vol. 2)*. New York: Oxford University Press.

Stiglitz, J. E. (2002). *Globalisering: En stor desillusjon*. (Oversatt av Kaldhol, B. og Biseth, D.) Oslo: Spektrum forlag ans.

Svendsen, L. F. H. (2010) Dyden takknemlighet forvirrer. I *Aftenposten*. Hentet fra webside 16.06.2012: <http://www.aftenposten.no/meninger/spaltister/svendsen/article3786761.ece>

Thompson, M. (1995). *Kovanje rata: mediji u Srbiji, Hrvatskoj I Bosni I Hercegovini*. (Oversatt av Pavic, M.) Zagreb: Hrvatski Helsinski odbor za ljudska prava. Građanska inicijativa za slobodu javne riječi. Član 19

Triandis H.C. (1995). *Individualism & collectivism*. Boulder: Westview Press.

Türken, S., Blakar, R. M., Bruer, E. S. & Nafstad, H. E. (submitted). Individualistic and collectivistic ideologies as reflected in media language in Norway and Turkey in an era of globalized neoliberalism. I *European journal of social psychology*.

Vygotskij, L. S. (1934/2001). *Tenkning og tale*. I Alex Kozulin (Red.). Oslo: Gyldendal Akademisk

Wheeler, L., Reis, H. T. & Bond, M. H. (1989). Collectivism-individualism in everyday social life: The middle kingdom and the melting pot. *Journal of personality and social psychology*, 57; 1. S. 79-86.

Wilson, R. W. (1992). *Compliance ideologies. Rethinking political culture*. New York: Cambridge University press.

Websider

Državni zavod za statistiku. Startside og siden som konkret omhandler temaet som omtales i teksten:

<http://www.dzs.hr/>

(http://www.dzs.hr/hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_03_10/H01_03_10.html)

Google Translate:

<http://translate.google.no/?hl=no&tab=wT#no|hr>

Hrvatska izvještajna noviska agencija (HINA). Engelsk startside og siden som omhandler temaet som omtales i teksten:

http://webserv2.hina.hr/hina/web/index.action?request_locale=en

(http://webserv2.hina.hr/eva/help/hib_help.html)

European Commission (Stabilization and association agreement / process (SAA/SAP)). Startside for European Commission og sider som er besøkt og som omhandler temaet som omtales i teksten:

http://ec.europa.eu/index_en.htm

(<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/240&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>),

(http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accesion_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/history_en.htm)

Vedlegg

Tabell 4 viser utviklingen av søkeordene basert på kalkulasjoner av entalls-, flertalls- og bøyingsformer. Kalkulasjonen er helt enkelt en addering av entalls- og flertallsformen av de ordene der begge former er inkludert i søket, og addering av de ulike bøyningene av ”felles”.

Tabell 4: Søkeordene som ble brukt i den longitudinelle (1991-2010) analysen av det kroatisk samfunnet (her fremstilt basert på sammenslåtte tall av entall og flertall, samt andre former) med antall artikler i 2010 (justert); prosentvis økning/nedgang siden 1991; korrelasjon (Pearson's r) med lineær tid (år); estimert gjennomsnittlig årlig endring (EMAC) for hvert søkeord og laveste og høyeste forekomst i antall artikler for hvert søkeord (uten årstall, da forekomst er beregnet på entall OG flertall).

Søkeord	Justert antall artikler i 2010	Prosentvis økning/nedgang siden 1991	Korrelasjon med lineær tid (år)	Estimert mean årlig endring (EMAC) (i %) 1991-2010	Lavest forekomst	Høyest forekomst
Pojedinac + pojedinici (Individ + individer)	182	-47,5 %	-0,363	-1,9	161	539
Krorisnik + Korisinici (Bruker + brukere)	663	460,4 %	0,652**	6,4	61	1168
Pravo + prava (Rettighet + rettigheter)	9376	0,5 %	0,136	0,5	4814	16806
Društvo + Društva (Samfunn + samfunn, fl.t.)	4855	72,5 %	0,680**	2,6	1452	5968
Gradanin + Gradani (Borger + borgere)	1568	-39,1 %	0,173	0,8	633	2518
Dužnost + dužnosti (Plikt + plikter)	2817	71,5 %	0,188	1,1	847	5532
Odgovornost + Odgovornosti (Ansvar + ansvar, fl.t.)	2132	-2,2 %	0,066	0,3	1125	4473
Zajednički + Zajedničko + Zajednička + Zajedničke (Felles)	2709	-25,2 %	-0,155	-0,6	1868	5396

**Korrelerer signifikant på .05 nivå